

สี่และลักษณะหัวไชน

ธนิต อญุไพจิ

สี่แสนะลักษณะหัวไชน

ฉนิต อญุไพธ

พระพรต

พระราม

พระลักษมณ์

พระสัตรุด

คำนำ

เรื่องสี่และลักษณะของหัวโขนในสมุดเล่มนี้ เกิดจากความสงสัย ด้วยเมื่อหัวโขนที่ใช้ในการเล่นการแสดงเกิดชำรุดขึ้น เจ้าหน้าที่เก็บรักษา ก็ส่งผ่านมาให้ส่งผ่านไป ให้ช่างซ่อม เมื่อซ่อมแล้ว ช่างก็ส่งคืนมาผ่านไป ยังเจ้าหน้าที่เก็บรักษา ครั้งแรกๆ ก็ไม่เกิดความสงสัย เพียงแต่เห็นว่า ซ่อมแล้วใหม่ดี ต่อในตอนที่ส่งกลับ จึงสังเกตเห็นว่าลวดลายที่ซ่อมใหม่ไม่ ประณีตและไม่สวยงามเท่าของเก่า เมื่อมีเวลาหาโอกาสพิจารณา ดูต่อไป จึงเป็นเหตุให้เห็นอะไรๆ อย่างอื่นอีก โดยเฉพาะสี่ซึ่งดูเหมือนจะ ไม่คงที่ เลยเกิดสงสัยและอยากรู้อยากเห็นขึ้น ลองสืบเสาะถามช่างซ่อมดู ก็ได้ทราบว่าช่างซ่อมและช่างทำหัวโขนแต่ละฝ่ายต่างมีตำราสี่และลักษณะ หัวโขนเป็นคู่มืออยู่ด้วยกัน และต่างฝ่ายต่างอ้างกันว่า ได้มาจากครูช่างคน นั้นๆ ซึ่งล่วงลับไปแล้ว และต่างก็หวงแหนตำราของตน ถ้าไม่ใช่ลูกหลาน หรือศิษย์หากคนโปรดปรานเป็นที่ไว้นับถือจริงๆ ก็ไม่ยอมเปิดเผยหรือให้ดู คงจะเป็นเพราะข้าพเจ้าไม่เป็นทั้งสองอย่าง จึงได้รับแต่คำผัดผ่อนไป แต่ ไม่ให้ดูก็ไม่ใช่เป็นไร อยู่ๆ มาข้าพเจ้าก็เกิดมีตำราเรื่องสี่และลักษณะหัวโขนขึ้น อดช่างบ้าง ตอนนั้นเลยได้ดูหลายตำรา และได้ความรู้ว่า ตำรานั้นๆ บางอย่าง ก็ขัดแย้งและไม่ตรงกัน ทั้งบางตำราก็สังเกตเห็นได้ว่าจัดไว้อย่างคร่าวๆ เป็น ที่หมายรู้กันเฉพาะตัว เข้าใจว่าบางอย่างก็จัดไว้ด้วยเข้าใจผิดด้วยซ้ำ

แต่อย่างไรก็ดี ในการสอบสวนค้นคว้าเรื่องนี้เป็นเหตุให้ได้ความรู้ใหม่ อีกอย่างหนึ่งว่า ความรู้ในเรื่องสี่และลักษณะหัวโขน เช่นตีพิมพ์ไว้ในสมุด เล่มนี้ ดูเหมือนจะมีใช้ความรู้ของครูบาอาจารย์ทางโขน หากแต่เป็นความรู้ ของช่างผู้สร้างหัวโขน ถ้าไปได้ถามครูอาจารย์ทางโขน ก็จะได้ความรู้ใน เรื่องนี้น้อยเต็มที่ หรือบางครั้งก็กลับได้เป็นความรู้ที่ออกไปเสีย และก็

เช่นเดียวกับความรู้ในศิลปทางโขน คือ มิได้เป็นที่รู้กันแพร่หลาย คงรู้กันอยู่แต่ในวงการช่างเท่านั้นด้วยกัน ทั้งในบรรดาช่างก็คงรู้ดีกันอยู่แต่ครูหรือช่างผู้ควบคุม ส่วนช่างลูกมือก็คงทำไปตามแต่ครูหรือหัวหน้าผู้ควบคุมสั่ง ความรู้อันเป็นรายละเอียดที่มีอยู่เป็นหลักฐานก็ดูเหมือนจะเพียงแต่จดไว้เพื่อช่วยความจำมากกว่าที่จะมุ่งหมายให้เป็นตำรา ที่เป็นดังนี้อาจเป็นเพราะในสมัยโน้น เมื่อมีช่างชั้นครูบาอาจารย์ที่รู้เรื่องดีอยู่แล้ว ดัดจัดสงสัยอย่างใดก็สอบถามและปรึกษาท่านได้ ทั้งอาจเป็นได้ว่าท่านผู้รู้เรื่องดีสมัยโน้นต่างก็ไม่ถนัดที่จะขีดเขียนกันอยู่ด้วย จึงไม่สู้มีผู้เรียบเรียงขีดเขียนขึ้นไว้ แต่สังเกตจากสีและลวดลายลักษณะหัวโขนของเดิมที่ปรากฏอยู่ เห็นได้ว่าท่านผู้รู้แต่ก่อนโน้นได้วางกำหนดเรื่องสีและบัญญัติลักษณะหัวโขนไว้เป็นแบบแผนเรียบร้อยเป็นอันดี โดยเฉพาะเรื่องสีเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะโขนบางตัวให้สีผิวนิดเดียวก็จะกลายเป็นคนละตัวไปได้ แต่ที่ความรู้ในเรื่องเหล่านี้มาเกิดเสื่อมทรามขึ้นในภายหลังนั้น ก็คงเนื่องจากท่านผู้รู้เรื่องดีหมดตัวไป และช่างบางคนก็มีน้ำใจไม่สู้กว้างขวาง ความรู้ความจำและฝีมือช่างในเรื่องผสมสีและสร้างหัวโขนจึงเสื่อมทรามไปด้วย

เคราะห์ดีที่ยังมีหนังสือบางเรื่อง ทำนองเรื่อง “พงศาวดารรามเกียรติ์” ของเก่าเช่นที่นำมาตีพิมพ์ไว้ต่อท้ายในสมุดเล่มนี้ ยังเหลืออยู่บ้าง และเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ ได้โปรดให้บรรดาแก้วช่วยกันแต่งโคลงประจักษ์ภาพตัวสำคัญในรามเกียรติ์ จารึกไว้ ณ พระระเบียงในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เนื่องในงานสมโภชพระนครครบ ๑๐๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ โคลงประจักษ์ภาพเหล่านั้นได้บอกลักษณะและสีของตัวโขนไว้ด้วย แม้จะไม่ครบทุกตัว เช่นที่นำมากล่าวไว้ในสมุดเล่มนี้ แต่ก็มีประโยชน์อยู่มาก ทั้งต่อมาท่านนาจะประทับผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้สนใจค้นคว้ารวบรวมและเรียบเรียงหนังสือไว้เล่มหนึ่ง

ก

ให้ชื่อว่า “สมณญาณรามเกียรติ์” และมีผู้ตีพิมพ์ขึ้นเป็นเล่ม ซึ่งท่านนาเค-
ประทีป ได้เมตตามอบให้ไว้แก่ข้าพเจ้า ๑ เล่ม จึงเป็นโอกาสได้ศึกษาและ
ได้รับความสะดวกจากหนังสือเล่มนี้เป็นอันมาก เรื่องสีและลักษณะของ
หัวโขนในสมุดเล่มนี้ ส่วนใหญ่ข้าพเจ้าได้มาจากหนังสือดังกล่าวนั้น แล้ว
ศึกษาเปรียบเทียบจากหนังสืออสุรพงศ์วานรพงศ์และอื่นๆ บ้าง สืบสวน
ไต่ถามจากท่านผู้รู้บ้าง ซึ่งแต่ละท่านต่างก็เมตตาให้คำแนะนำช่วยเหลือเป็น
อย่างดี โดยเฉพาะท่านเจ้าคุณอนุমানราชชน ได้เมตตาช่วยชี้แจงแนะนำ
เรื่องสีและกรุณานำทีกเพิ่มเติมให้จากที่ข้าพเจ้ารวบรวมไว้ ดังได้นำมาตีพิมพ์
รวมไว้ในสมุดเล่มนี้ และอีกท่านหนึ่ง คือ ท่านศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี
ซึ่งได้เมตตาแสดงวิธีผสมสีสำหรับเขียนหัวโขนตามชื่อที่เรียกไว้ในภาษาไทย
แล้วระบายลงแผ่นกระดาษมอบให้มาไว้ดูเป็นตัวอย่างครบทุกสี นับว่าเป็น
ความกรุณาพิเศษแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าได้ใช้สีตัวอย่างนั้นเป็นหลัก
มอบให้ช่างผู้ทำหน้าที่ซ่อมและสร้างหัวโขนให้สีตามนั้น ทั้งได้จัดถ่ายรูปโขน
ตัวสำคัญๆ แล้วให้ช่างระบายภาพตามสีที่ท่านศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี
ให้สีตัวอย่างไว้นั้นเป็นจำนวนมาก แต่สีและลักษณะของหัวโขนตามที่บอกไว้ใน
สมุดเล่มนี้ บางตัวก็ไม่ตรงกันกับภาพที่ผนังพระระเบียงในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ต่อมา ข้าพเจ้าได้ติดต่อเรื่องจะตีพิมพ์สีตัวอย่างนี้กับเจ้าของและผู้จัด
การโรงพิมพ์ในประเทศไทย ก็ได้รับทราบว่ามีโรงพิมพ์ใดในประเทศไทย
สามารถตีพิมพ์ได้ถูกต้องตามสีเหล่านั้น แต่แนะนำให้ส่งไปตีพิมพ์ในต่าง
ประเทศ ซึ่งเมื่อคิดนึกตรึกตรองทบทวนดูแล้ว รู้สึกว่าเป็นการเหลือบ่ากว่า
แรงและเกินกำลังที่จะทำได้ในระยะนี้ จึงจำต้องยุติไว้ก่อน แต่ภาพสีและสี
ตัวอย่างเหล่านั้นยังเก็บไว้นาน ก็นับวันแต่จะเลือนลางจางไป จนในที่สุดอาจ
ให้เป็นแบบและเป็นสีตัวอย่างไม่ได้ ซึ่งเป็นสิ่งน่าเสียดาย สมุดเล่มนี้จึง

ขาดความสมบูรณ์อย่างสำคัญที่ไม่สามารถนำสีมาตีพิมพ์ไว้ให้คุณเป็นตัวอย่างได้ ทั้งเรื่องสีและลักษณะของหัวโขนที่นำมากล่าวไว้ก็ยังไม่สมบูรณ์ในเล่ม ดังที่ท่านผู้อ่านอาจสังเกตเห็นได้ว่าหัวโขนที่มีอยู่ในรายชื่อนั้น บางแห่งก็มีได้บอกสีและรูปลักษณะไว้ เพราะยังไม่พบหลักฐานและตำรา ทั้งที่มีบอกไว้ก็อาจผิด ๆ ถูก ๆ ในบางแห่งโดยความพลั้งเผลอหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึงขอถือโอกาสเรียนปวารณาแก่ท่านผู้อ่านไว้ในที่นี้ด้วย ถ้าท่านทราบและมีหลักฐานว่าหัวโขนนั้น ๆ มีสีและรูปลักษณะเป็นอย่างอื่น ผิดแผกแตกต่างไปจากที่กล่าวไว้ในสมุดเล่มนี้ ขอได้โปรดแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบด้วยจะเป็นทั้งความกรุณาและเท่ากับได้ช่วยกันแก้ไขเพิ่มเติมให้ถูกต้องสมบูรณ์ในกาลต่อไป

เนื่องจากขวนขวายรวบรวมและเรียบเรียงจัดตีพิมพ์สมุดเล่มนี้ขึ้น หากมีการใดอันจะพึงนับได้ว่าเป็นส่วนแห่งกุศล ข้าพเจ้าขอทิศส่วนแห่งกุศลนั้น แก่ท่านนาคะประทับและแก่บรรดาช่างฝีมือผู้ประดิษฐ์สร้างหัวโขนซึ่งได้ล่วงลับไปแล้วทุกท่าน

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง แก่ท่านเจ้าคุณอนุমানราชชน และท่านศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ซึ่งได้เมตตาชี้แจงแนะนำความรู้ในเรื่องสี และขอขอบใจนายชลหมู่ ชลานุเคราะห์ กับนายปราโมทย์ คำเจริญ ซึ่งได้มีใจช่วยถ่ายภาพและเขียนภาพลายเส้นหัวโขนให้ใช้ตีพิมพ์ประกอบไว้ในสมุดเล่มนี้ หวังใจว่า ภาพเหล่านั้นคงจะช่วยให้ท่านผู้อ่านเข้าใจเรื่องตามที่กล่าวในสมุดเล่มนี้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้นเป็นแน่

ธนิต อยู่โพธิ์

กองการสังคีต

กรมศิลปากร

๑๑ สิงหาคม ๒๔๘๖

สารบัญเรื่อง

คำนำ	หน้า ก	พงศ์เรืองไกรเกียรติ	หน้า ๔๐
สีกายและสีหน้าโขน	หน้า ๑	อัฐพงศ์และพรหมพงศ์ในกรุงดงกา	หน้า ๔๐
ประเภทของหัวโขน	หน้า ๕	อัฐต่างเมือง	หน้า ๔๒
สีและลักษณะของหัวโขน	หน้า ๑๕	อัฐพงศ์ในบาตาด	หน้า ๔๔
๑. ถึง	หน้า ๑๕	อัฐพรหมพงศ์	หน้า ๔๔
๒. ยักษ์ อัฐ และวากษส	หน้า ๒๐	อัฐเทพบุตร	หน้า ๔๔
๓. มเหตักขเทวราช	หน้า ๓๔	อัฐกษัตริย์	หน้า ๔๕
๔. เทวกุมาร	หน้า ๓๕	อัฐและนางฟ้าลูกดาบ	หน้า ๔๕
๕. เทพอำมาตย์พระอิศวร	หน้า ๓๕	วงศ์กษัตริย์	หน้า ๔๖
๖. เทวดา	หน้า ๓๕	กษัตริย์ต่างเมือง	หน้า ๔๗
๗. ตมทรวทิว	หน้า ๓๗	ปักษาชาติ	หน้า ๔๗
๘. ฤษี	หน้า ๓๗	พระยานาค	หน้า ๔๗
๙. กษัตริย์และกุมาร	หน้า ๓๗	สัตว์วิเศษ	หน้า ๔๗
๑๐. พราน	หน้า ๓๘	พราน	หน้า ๔๘
๑๑. สัตว์วิเศษ	หน้า ๓๘	มเหตักขเทวราช	หน้า ๔๘
๑๒. พญานก	หน้า ๓๘	ฤษี	หน้า ๔๘
		วานรพงศ์	หน้า ๔๘

สารบาณรูป

รูปสี่

หัวโชน ๘ พระหัตถ์ ๔ กรหมัน นววิวัฒน์ ศุภากร

หัวโชนภาพลายเส้น

พระพิราพป้า	แผ่น ๓
พระพรต พระราม พระลักษมณ์ พระสัตรุด	แผ่น ๒
พระอิศวร แบบ ๑ แบบ ๒	แผ่น ๓
พระพรหม พระอิศวร พระอินทร์	แผ่น ๔
พระอิศวร พระพรหม พระปรคณรรพ พระปัญจศีล	
พระภรตมุนี หรือ พระครู	แผ่น ๕
กุมภกรรณ พิเภก ทศกัณฐ์ ลำมหนักขา	แผ่น ๖
อินทรีชิต ดัชชชัศร รามศีล	แผ่น ๗
มังกรกัณฐ์ พญาพิษณ มัยราพณ์ วิรุญจำบัง พระพิราพ (ทรงเครื่อง)	แผ่น ๘
กุมภกรรณ รามศีล พระพิราพ (ป้า)	แผ่น ๘
หิรันตยักษ อากาศตะไล สควา	แผ่น ๑๐
นางผีเสื้อสมุทร นางกากนาสูร นางลำมหนักขา ไพนาศุริย์วงศ์ นนทก วิรุญมุข	แผ่น ๑๑
หนุมาน ชามพรวราช นิตพัท	แผ่น ๑๒
อสูรณี ชมพพาน องคต สัครีพ นิตพานร หรือ พิมดพานร	แผ่น ๑๓
นิตนนท พาด ชมพพาน หรือ ชมพหิม	แผ่น ๑๔
อสูรณี หนุมาน นิตพัท หนุมานแผดงฤทธิ นิตพานร หรือ พิมดพานร	แผ่น ๑๕
ชฎายอดแหลม เทวียอดแหลม มงกุฎสัตว์ บันจุเหว็จ	แผ่น ๑๖
วัดเก้ายอด มงกุฎสัตว์ วัดเกล้าเปลว กระบังหน้า	แผ่น ๑๗

มัยราพนั

รามสูร

ทศกัณฐ์
พิราพ

รามสูร

มังกรกัณฐ์

หัวโขนเหล่านี้อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

๕ ๕ ๕ ๕ ๕
เบ็นถ่วนหนงทเบณผพระหัดถ

พระเจ้าบวรวงศ์เชอ กรมหมื่นวรวัฒน์ศุภากร

พระเจ้าบวรวงศ์เชอ กรมหมื่นวรวัฒน์ศุภากร พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าเฉลิมดักขณาวงศ์ เป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติเมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๓๙๖ ร่วมปี่งหชาติกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แะทรงผนวชเป็นสามเณรในวัดบวรนิเวศวิหารพร้อมกับเจดาทรงผนวชโปรดให้สถาปนาเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๔๖ มีพระราชปรารภในประกาศว่า “ทรงปรีชาชำนาญในการจิตรกรรม แม้นยำในแบบอย่างหลักฐานของการช่างโบราณ ทรงอุตสาหะทำการอันวิจิตร ด้วยมีพระหัดถเป็นอันมาก ยากที่จะหาผู้เสมอได้.....” ด้นพระชนมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖

๕ ๕ ๕ ๕ ๕
หัวโขนทเบณผพระหัดถ ยกยอถกถว่า เบณผมอซางทงดงามมาก

อธิบายภาพลายเส้นรูปหัวโขน

๑. ทศกัณฐ์ หน้า๓ชั้น มงกุฎชัย ปากแฉะ คาโพรง	๒. ศรีเมฆ ยอดทางไหล ปากชม ตาจรเข้	๓. รามสูร ยอดกาบไม้ จอนหูกยักษ์ ปากชม คาโพรง
๔. มัธยมพณ ยอดกระหนก ปากชม ตาจรเข้	๕. วิรุญจำบัง ยอดทางไก่ ปากชม ตาจรเข้	๖. อินทรชิต ยอดกาบไม้ จอนหูกมนุษย์ ปากชม คาโพรง
๗. มังกรกัณฐ์ ยอดนาค ปากชม ตาจรเข้	๘. กุมภกรรณ หัวโล้น ปากแฉะ คาโพรง	๙. พญาขร ยอดจีบ ปากชม ตาจรเข้
๑๐. พิเภก ยอดน้ำเต้า ปากแฉะ ตาจรเข้	๑๑. พีราพ หัวโล้น ปากแฉะ ตาจรเข้	๑๒. บรรลัยกัลป์ ยอดน้ำเต้าเฟื่อง ปากแฉะ ตาจรเข้

- หมายเหตุ:— ๑. เว้นหมายเลข ๒ และ ๗ นอกนั้น ถ้าเปลี่ยนสี และเปลี่ยนชุดแต่ง
อาจเป็นตัวอื่นได้ เช่นหมายเลข ๑ ถ้าสีขาว เป็นสีหัดเคชะ
คูริบาอในหน้า ๑๑-๑๓ และตั้งแต่น้ำ ๒๐ ไป
๒. หมายเลข ๓ กับ ๖ เรียกออกอย่างหนึ่งว่า ขฎาเดินหน เปรียบเทียบ
ให้เห็นความแตกต่างระหว่างจอนหูกยักษ์กับจอนหูกมนุษย์ จอนห
มนุษย์ทั่วไปอย่างหมายเลข ๖ นอกนั้นเป็นรูปจอนหูกยักษ์ แต่
หัวโขน ๒ หวน ถ้าไม่พลพจนอาจสร้างเหมือนกันได้ และดู
เหมือนคิปลินเคยหยิบฉวยใช้แทนกันก็มี

- ၁ -

- ၂ -

- ၃ -

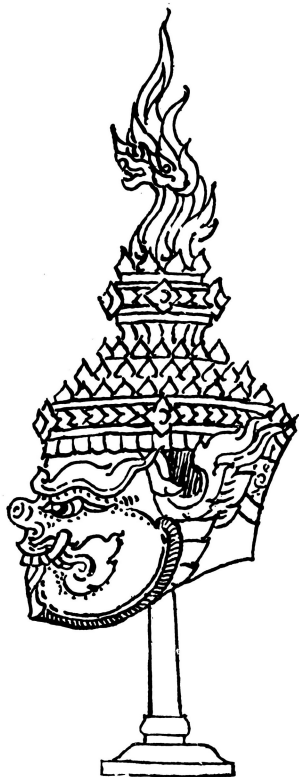
- ၄ -

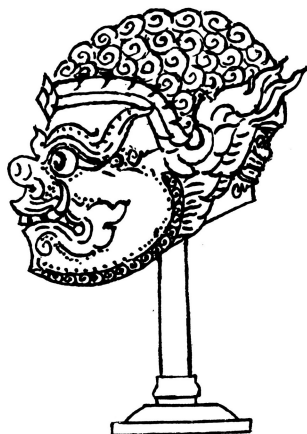
- ၅ -

- ၆ -

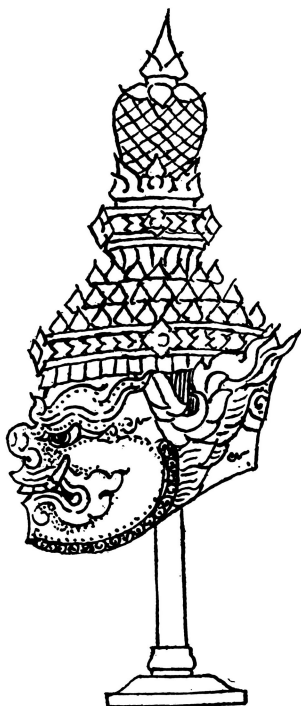
- 8 -

- 9 -

- 10 -

- 11 -

- 12 -

- 13 -

สีกายและสีหน้าโขน

ศาสตราจารย์นิ โกมลัส
ให้คำเทียบไว้ในภาษาอังกฤษ

และ
ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี (ซี. เฟโรจี)

เป็นผู้ให้สีตามคำเรียกในภาษาไทย^(๑)
คำที่พิมพ์ด้วยตัวเอน เป็นคำอธิบายเพิ่มเติม

ของ

พระยาอนumanราชชน

๑. ขาว	ผู้ (ภาษาช่าง
สามัญเรียกสีแบ่งนวล)	white.
๒. เหลืองประภัสสร	ขาว+คราม+เหลือง	light yellow.
๓. เหลืองเหลือง		light yellow.
๔. เหลืองอ่อน (ดู ๗)		light yellow.
๕. แดงเสน	เลนหรือแดงเสน (แสด)	red, light red.
๖. ส่น		red, light red, <i>vermilion</i> .
๗. จันทร ส่นวล (สีจันทร)		pale orange or broken yellow.
๘. ดอกชบา มณีแดง (พลอยทับทิม)		scarlet.
-
๙. ไม่สามารถนำตัวอย่างสีมาพิมพ์ไว้ให้ดูในสมุดเล่มนี้ได้

๕. ลีนจี่ ลีนจี่ แดงชาด (ลีนจี่) crimson lake.
๑๐. ชมพู (ดู ๔๖ หงชาด) pink.
๑๑. ฟ้าแถบ pink.
๑๒. แดงชาด แดงชาด (แดงเลือดนก แดงยอ) bright red, red, *crimson*.
๑๓. ดอกตะแบก (ดู ๓๐ ม่วงแก่) deep azure, blue purple.
๑๔. หงเสน หงเสน (สีหม้อใหม่) light red, *light vermillion*.
๑๕. หงสบาท หงสบาท หรือ ก้ามปูอสุรา light red, *orange*.
(สีหม้อใหม่) สีส้ม สีดอกจำปาอ่อน
๑๖. แสด bright red, *orange*.
๑๗. บัวโรย faded rose.
๑๘. แดง (ดู ๔๖ หงชาด) rose.
๑๙. ม่วง ม่วงแดง purple.
๒๐. เหลือง เหลืองรงค์ (รงค์ทอง) yellow, *gamboge tint*.
๒๑. เหลืองแก่ เหลืองแก่ (จำปา) dark yellow.
๒๒. ทอง (เหลืองทอง) golden.
๒๓. น้ำรัก dark sepia.
๒๔. ม่วงอ่อน (ดู ๓๐ ผิดกันเพียงแก่ - อ่อน) light purple.
๒๕. ขาบ คราม (น้ำเงินแก่) dark blue, *ultramarine blue*.
เขียวขาบ (ดอกอัญชัน)
๒๖. เมฆมอ (ดู ๓๑) azure.
๒๗. ผ่านแดง piebald (brown).
๒๘. ทองแดง copper - coloured.

๒๙. ส้มฤๅษี คราม+เหลือง+ดำ+แดง+ขาว dark brown, sepia,
greenish neutral tint
๓๐. ม่วงแก่ ม่วงชาด (ส้มเลิศมะปราง หรือ dark purple.
ดอกตะแบก)
๓๑. มอคราม มอคราม (สีฟ้า) indigo blue, indigo grey,
(สีดอกผักตบ) light - cobalt, brown.
๓๒. เมฆ (ดู ๒๖ และ ๔๑) เป็นสีอยู่ในระหว่าง dark grey, blueish grey.
เพราะเมฆ อ่อนกม เข้มกม
๓๓. ครามอ่อน (ดู ๓๑) pale indigo blue.
๓๔. กำมปู (ขัดกับ ๑๕) dark green. ถ้าเป็น dark green
ก็จะเป็นเขียวใบแค (เขียวสมอ, สีส้มอ)
๓๕. เขียว เขียวมรกต (พลอยเขียว) green.
๓๖. น้ำไหล sea - green.
๓๗. ผ่านดำ piebald (black).
๓๘. ผ่านขาว piebald (white).
๓๙. ดินแดง dark red, dark brick red.
๔๐. หงดิน หงดิน (หม้อใหม่แก่) dark red, brown violetish.
๔๑. มอหมึก มอหมึก blue black, dark grey,
(เทาหรือสีหมอก) blueish grey.
๔๒. ดำ หมึก (ดำหมึก, ดำมืด) black. }
๔๓. เทา หมอก (สีเทา, สีสวาด) grey. }
๔๔. ดำหมึก มอหมึก (สีเทา, สีหมอก) sable. }

ผิดกันเพียงแก่อ่อน

๔๕. เหลืองเทา นวลเทา (สีกากั)

yellowish grey.

๔๖. หงชาด หงชาด

bright red, dark rose, brick red.

(ชมพู หรือ ดอกกุหลาบ)

rose.

เรื่องสีก็เหมือนกับเรื่องแสง เอากำหนดแน่ไม่ได้ ไม่มีตายตัว สีที่ผสมส่วนใด
 มากน้อยไปนิดเดียว ก็เป็นอีกสีหนึ่ง แล้วก็เรียกเอาตามชอบใจ อาจารย์ศิลป์ก็เรียก
 ไม่อยู่ที่เหมือนกัน เพราะหนักสีไหนไปนิดเดียวก็เป็นอื่นไปได้ พระเทวา ๖^(๑) ก็
 เช่นเดียวกัน ทนทางที่ดื่เรียกเอาตามที่อาจารย์ศิลป์บอก แต่ต้องให้ตรงกับสีตัวอย่างที่
 ให้แก่ดู ถ้าระบายใหม่ไปให้แก่ดูใหม่ อาจให้ข้อฝรั่งเป็นอีกสีก็ได้ เพราะตาแก่ไว
 รู้ว่าผิดกัน อย่างเดียวกับคนหัวไว เสียงเพี้ยนนิดก็รู้ ถ้าจะถามว่าเพี้ยนเป็นเสียงใด ก็
 จะตอบตามที่ตนรู้สึก สิบคนก็สิบอย่าง หลักก็ถือว่า กระบวนสีแดง ถ้าเจือฝุ่น ก็
 เป็นจำพวกหง เช่น หงชาด (ขาว + แดงชาด แล้วแต่แก่อ่อน) หงเสน (ขาว +
 แดง + เหลืองแก่อ่อน) หงสบาท (ขาว + แดงชาด + เหลืองแก่อ่อน) หงดิน
 (ขาว + ดินแดง) ถ้าครามปนขาว ก็เป็นพวกมอ มนยังอย่างนี้ เคยปล้ำอย่างคร่ำเคร่ง
 มาแล้ว ก็ไม่ได้เรื่อง ที่จดมาก็มีชาล้อยู่หลายแห่ง ที่แยกข้อคงเป็นเพราะผิดเพี้ยนกัน
 นิดๆ สีสด (เลข ๑๖) และหงสบาท (เลข ๑๕) ฝรั่งเป็น orange ทั้งคู่ ผิดกัน
 ที่สีสดไม่มีขาวเจือ.

อนุนาน

๘ ก.พ. ๒๔๕๔

ประเภทของหัวโขน

โขน เป็นนาฏกรรมที่ผู้แสดงต้องสวมหัว ซึ่งเรียกว่า “หัวโขน” และแสดงตามเรื่องที่เรียกในวรรณคดีไทยว่า “รามเกียรติ์” ซึ่งส่วนใหญ่ของเรื่องเป็นสงครามระหว่างพระราม กษัตริย์ธรรมิกราช แห่งกรุงอโยธยา และพระลักษมณ์ซึ่งเป็นอนุชาของพระรามกับบรรดาวานร มี สุนครีพ ราชาแห่งกรุงขีดจีน และท้าวมหาชมพู ราชาแห่งกรุงชมพู ซึ่งเป็นสัมพันธมิตรของพระราม ฝ่าย ๑ กับทศกัณฐ์ ราชาแห่งยักษ์ เจ้ากรุงลงกา กับบรรดาอสูร, รากษส และยักษ์ ซึ่งเป็นญาติและสัมพันธมิตรของทศกัณฐ์ อีกฝ่าย ๑ ต้นเหตุของสงคราม เกิดจากทศกัณฐ์ไปลักพานางสีดา มเหสีของพระราม มาไว้ในสวนขวัญ ณ กรุงลงกา เพื่อนำมาเป็นชายาของตน พระรามกับพระลักษมณ์จึงติดตามมา และมาได้สองพญาวานร คือ พญาสุนครีพ ราชาแห่งกรุงขีดจีน กับท้าวมหาชมพู ราชาแห่งกรุงชมพู เป็นสัมพันธมิตร พระรามและพระลักษมณ์จึงจัดพลเคลื่อนกองทัพเสนาวานรทั้งสองพระนคร “จองถนน” ข้ามทะเลมาตั้ง พลับพลา และสร้างค่ายประชิดกรุงลงกาไว้ แล้วได้ทำสงครามกับทศกัณฐ์หลายครั้งหลายหน ในวงการนาฏศิลป์มีคำเรียกกองทัพ ซึ่งเป็นคู่สงครามนั้นให้เห็นแตกต่างกันเป็น ๒ ฝ่าย คือ เรียกกองทัพฝ่ายวานรของพระรามว่า “ฝ่ายพลับพลา” และเรียกกองทัพฝ่ายยักษ์ของทศกัณฐ์และสัมพันธมิตรว่า “ฝ่ายกรุงลงกา” แต่ถ้านับเป็นการแสดงโขนตามเรื่องรามเกียรติ์ตอนหลัง เมื่อพระพรตกับพระสัตรุดเป็นจอมทัพออกไปทำสงครามกับท้าวจักรวรรดิ พญา

ยักษผู้ครองกรุงมลิวัน อาจเรียกกองทัพฝ่ายยักษว่า “ฝ่ายกรุงมลิวัน” กระมัง
แต่ยังไม่เคยเห็นและไม่เคยทราบแบบแผนในการแสดงตอนหลังที่กล่าวนี้

ส่วนพวกเทวดา, นักพรตและอื่น ๆ ที่มีกล่าวถึงไว้ในเรื่องรามเกียรติ์
นั้น มิได้กำหนดแน่นอนว่าเป็นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง สุดแต่การปฏิบัติ ถ้าการ
แสดงเข้าเป็นฝ่ายใด จึงนับเป็นฝ่ายนั้น

กองทัพที่เรียกกันว่า “ฝ่ายกรุงลงกา” นั้น เขาจัดลำดับชั้นในกองทัพ
ไว้ดังนี้ คือ:—

๑. ยักษ์ใหญ่ เช่น ทศกัณฐ์
๒. ยักษ์น้อย เช่น กุมภกรรณ, อินทรชิต
๓. ยักษ์ต่างเมือง เช่น มัธราภณ, แสงอาทิตย์, สัทธาสูร
๔. ยักษ์เสนา เช่น มโหธร, เปาวนาสูร
๕. เสนายักษ์ เช่น กาลสูร, การุณราช
๖. เชนยักษ เช่น พวกพลยักษ

ส่วนกองทัพ ซึ่งเรียกกันว่า “ฝ่ายพลับพลา” เขาก็จัดลำดับชั้นไว้
ดังนี้ คือ:—

๑. พระใหญ่ เช่น พระราม
๒. พระน้อย เช่น พระลักษมณ์
๓. พญาวานร เช่น สุกริพ, องคต, หนุมาน
๔. สิบแปดมงกุฏ เช่น เกยูร, มายูร, เกสรทมาลา
๕. เตี๋ยวเพชร เช่น โชติमुख, ปิงคลา, มากัญญาวิก
๖. จิ้งเกียง
๗. เชนลิง เช่น พวกพลลิง

คู่สงครามแต่ละฝ่ายต่างมีสมัครพรรคพวกมากด้วยกัน ตัวโจนที่ออกแสดงจึงมีเป็นจำนวนมากและต้องสวมใส่หัวโจนต่าง ๆ กัน ตลอดจนมนุษย์ผู้ชาย เช่น พระราม, พระลักษมณ์ และเทวดาผู้ชาย เช่น พระอิศวร, พระนารายณ์ และพระพรหม เป็นต้น ก็ต้องสวมหัวโจน ตลอดจนตัวนางฝ่ายยักษ์ (ยักษ์ณี) เช่น นางสำนักรา, นางกากนาสูรและนางผีเสื้อสมุทร ฯลฯ เว้นแต่ตัวนางมนุษย์และนางฟ้า (เทพธิดา) กับนางที่เป็นมเหสีและธิดาของพญายักษ์ เช่น นางมณฑิลาและนางสุพรรณมัจฉา เป็นต้น จึงมีต้องสวมหัวโจน หากแต่ใช้เครื่องแต่งหัวตามประเภทที่กำหนดไว้ แต่ในกาลภายหลังต่อมา ผู้แสดงเป็นตัวมนุษย์ผู้ชายและเป็นเทวดาผู้ชายไม่นิยมสวมหัวโจน แม้ผู้แสดงเป็นยักษ์ณีในระยะหลังนี้ ก็ได้สวมหัว หากแต่เจียนและแต่งหน้าเอา ยังคงสวมอยู่แต่ผู้แสดงเป็นลิง, เป็นยักษ์ และสัตว์จตุบาทในจำพวกยักษ์และลิงที่ใช้สวมหัวนั้น ครูบาอาจารย์ทางโจนละคอน เขาเรียกแบ่งพวกไว้กว้าง ๆ ตามประเภทของหัวโจนที่ใช้สวมอย่างละ ๒ จำพวก คือ *ยักษ์ยอด*, *ยักษ์โล้น* และ *ลิงยอด*, *ลิงโล้น* แต่หัวโจนตามที่โบราณจารย์บัญญัติไว้เป็นแบบแผนนั้นมีรูปต่าง ๆ โดยประดิษฐ์ให้มีลักษณะ, ลวดลาย และ สีสรรค์ วรรณะแตกต่างกัน

จำพวกกองทัพฝ่ายพลับพลา ซึ่งมีวานรชั้นต่าง ๆ นั้น อาจแยกประเภทออกได้ตามชนิดของหัวซึ่งมีรูปลักษณะต่าง ๆ กันดังนี้ คือ:—

๑. มงกุฎยอดบัด	เช่น พาลี, สุกริพ
๒. มงกุฎยอดชัย หรือ ยอดแหลม	เช่น ชมพูพาน, ชามพูวราช
๓. มงกุฎยอดสามกลีบ	เช่น องคต (เฉพาะตัวเดี๋ย)

๔. พวกไม่มีมังกุญ แต่เป็นพญาวานร เช่น หนุมาน, นิลพัท, นิลนนท์
๕. พวกไม่มีมังกุญ แต่เรียกมังกุญ คือ พวกวานรสีบแปดมังกุญ
๖. พวกเตี๋ยวเพชรและจิ้งเกียง เช่น เตี๋ยวเพชร
๗. หัวลิงเขนและหัวตลกฝ่ายลิง ฯลฯ

บรรดาวานรประเภท ๔, ๕ และ ๖ คือ พญาวานรที่ไม่มีมังกุญและพวกสีบแปดมังกุญ กับพวกเตี๋ยวเพชรนั้น มักเรียกรวม ๆ กันว่า “ลิงโล้น” และมีอยู่ราว ๓๐ ตัว ต่างก็มีลักษณะของหัวคล้าย ๆ กัน อาจเห็นเป็นซ้ำกันได้ จึงบัญญัติสีกายและสีหน้าของวานรเหล่านั้นแต่ละตัวให้แตกต่างกันออกไปอีก เช่น วานรสีหงสบาท เป็นนิลนนท์, วานรสีส้มฤๅษี เป็นนิลปาสัน, วานรสีทองแดง เป็นนิลเอก, วานรสีบัวโรย เป็นโกมุท, วานรสีม่วงแก่ เป็นเกยूर เป็นต้น แม้จะบัญญัติให้แตกต่างกันด้วยสีแล้ว ก็ยังมีบางจำพวกเกิดซ้ำสีกันอีก เช่น วานรสีขาว ถ้าปากอ้า เป็นหนุมาน ถ้าปากหุบ เป็นสัตว์พลี แต่ถ้าเป็นหนุมานโดยปรกติถือตรี ถ้าเป็นสัตว์พลีโดยปรกติถือพระขรรค์ หรือ ลิงสีดำซึ่งเรียกในภาษาข้างว่าสีนํ้ารักหรือสีดำมืด ซึ่งสีทั้งสองนี้ดูผาด ๆ ก็คล้าย ๆ กัน จึงประดิษฐ์หน้าให้แตกต่างกันเสีย ถ้าปากหุบเป็นพิมลพานร แต่ถ้าปากอ้าเป็นนิลพัท ส่วนพญาวานรที่สวมมังกุญก็เหมือนกัน เช่น พญาวานรสวมมังกุญยอดบัด ถ้าสีเขียวสด เป็นพาลี ถ้าสีขาบ เป็นท้าวมหาชมพู ถ้าสีแดงชาด เป็นสุกริพ แต่วานรจำพวกเตี๋ยวเพชรและจิ้งเกียงนั้น ตกมาในระยะหลัง ๆ นี้ ไม่นิยมนำออกแสดง จึงไม่ปรากฏบนเวทีหรือในโรงโขน

จำพวกยักษ์ก็มีต่างกันตั้งร้อยกว่าหัว จึงต้องบัญญัติและประดิษฐ์หัวโขนให้มีลักษณะแตกต่างกันเป็นพวก ๆ ซึ่งอาจแบ่งประเภทออกได้ตามชนิดของหัวโขนซึ่งมีรูปลักษณะต่าง ๆ กันกว่า ๑๐ ชนิด ดังนี้:-

๑. มงกุฎยอดกระหนก เช่น พญาทูลณ์, มัยราพณ์
๒. มงกุฎยอดจีบ „ พญาขร, สัทธาสุร
๓. มงกุฎยอดหางไก่ „ วิรุณจำบัง, บรรลัษจักร
๔. มงกุฎยอดน้ำเต้า „ พิเภก, ชิวหา
๕. มงกุฎยอดน้ำเต้ากลม „ กุเวรนุราช, เปาวนาสุร
๖. มงกุฎยอดน้ำเต้าเฟื่อง „ บรรลัษกัลป์, วันยุวิก
๗. มงกุฎยอดกาบไผ่ „ ทศคีรีวัน, ทศคีรีธร, รามสุร
๘. มงกุฎยอดสามกลีบ „ ทัพนาสุร, สวาหุ และมารีศ
๙. มงกุฎยอดหางไหล „ ตรีเมฆ (เฉพาะตัวเดียว)
๑๐. มงกุฎยอดนาค „ มังกรกัณฐ์ (เฉพาะตัวเดียว)
๑๑. มงกุฎ ตามหัวหรือหน้า „ ทศกัณฐ์ มี ๑๐ หน้า,
ตรีเศียร มี ๓ หน้า ฯลฯ
๑๒. พวกไม่มีมงกุฎ „ กุมภกรรณ, มุลพลัม
๑๓. หัวโล้น „ เสนายักษ์ทั่วไป
๑๔. หัวเขนยักษ์และตัวตลกฝ่ายยักษ์ ฯลฯ

แม้จะได้บัญญัติและประดิษฐ์หัวโขนให้มีลักษณะแตกต่างกันดังนี้แล้ว ก็ยังไม่วายที่จะซ้ำกัน ท่านจึงบัญญัติและประดิษฐ์หน้าโขนโดยทำปากและตาให้แตกต่างกันออกไปอีก ซึ่งโดยปรกติอาจแบ่งประเภทของหน้าออกไปตามลักษณะของปากและตาอีก ๔ จำพวก คือ:—

๑. ปากเสยะ ตาโพลง เช่น ทศกัณฐ์, กุมภกรรณ
๒. ปากขบ ตาจรเข้ เช่น มัยราพนธ์, ตรีเมฆ, มังกรกัณฐ์
๓. ปากขบ ตาโพลง เช่น อินทรีชิต, รามสูตร, สุริยาภพ
๔. ปากเสยะ ตาจรเข้ เช่น พิกะก, พิราพ

แม้จะได้บัญญัติหัวและหน้าให้แตกต่างกันดังกล่าวแล้ว^(๑) ก็ยังมีซ้ำกันอยู่จึงต้องบัญญัติให้มีสีหน้าแตกต่างกันไปอีก เช่น จำพวกมังกุกระหนก มีอยู่หลายตัว ถ้าสีม่วงอ่อน ก็เป็นกุ่มเบ้น ถ้าสีม่วงแก่ ก็เป็นพญาทูต ถ้าสีครามอ่อน ก็เป็นท้าวไวยตาล ถ้าสีแดงชาด ก็เป็นแสงอาทิตย์ ในจำพวกมังกุจ๊อบ ถ้าสีเขียว ก็เป็นพญาขร ถ้าสีหงเสน ก็เป็นสัทธาสุร ถ้าสีหงชาด ก็เป็นสัตลง ถ้าสีแดงเสน ก็เป็นกุ่มภณทันุราช ถ้าสีหงดิน ก็เป็นปทุตันหรือปทุตันต์

ด้วยเหตุนี้ สิ่งจึงเป็นส่วนสำคัญในลักษณะและความแตกต่างของตัวโจนอยู่มาก ถ้าให้สีหรือระบายสีผิดเพี้ยนไปนิดเดียว ตัวโจนอาจซ้ำกันและเข้าใจว่าเป็นตัวเดียวกันได้ แต่ถ้าบังเอิญมีสีคล้ายกันหรือใกล้เคียงกันและบางตัวอาจซ้ำสีกัน ก็ต้องสังเกตจากอาวุธที่ถือเป็นส่วนประกอบอีกอย่างหนึ่งด้วย เช่น พญาทูต ถือสีม่วงแก่ แต่ถือหอก ขุนประหัตต์ ถือสีม่วงแก่ แต่ถือกระบอง แต่ถ้าอาวุธที่ถือคล้ายกัน ก็ต้องสังเกตจากเครื่องแต่งตัวบางอย่างหรือสังเกตจากพาหนะที่ขี่

ในที่นี้ ขอนำจำพวกยักษ์ ซึ่งสวมหัวมังกุเหมือนกัน แต่ต่างสีต่างอาวุธและต่างพาหนะกัน มากกล่าวไว้ให้เห็นเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้:—

- (๑) ดู “เครื่องประดับหัวสัตว์” ของ เสฐียรโกเศศ ในวารสารศิลปากร ปีที่ ๓ เล่ม ๓ ประจำเดือน มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐

๑. มงกุฎยอดกระหนก

๑. กุเรปัน	สี ม่วงอ่อน ถือกระบอง
๒. ตริปักกัน	สี เขียว ถือสร
๓. ทูตหรือ ทุษณ์	สี ม่วงแก่ ถือหอก จี๋ม้าผ่านดำ
๔. ประหัต	สี ม่วงแก่ ถือกระบอง
๕. มัยราพน	สี ม่วงอ่อน โดยปรกติ ถือก้องเป้ายา
(คล้ายพลองยาว)
๖. ไวยตาล	สี ครามอ่อน ถือกระบองตาล
๗. แสงอาทิตย์	สี แดงชาด
๘. หิรัญตักย์	สี ทอง
๙. อนูราช	สี จันทรอ่อน

๒. มงกุฎยอดจีบ

๑. กุมภันทันุราช	สี แดงเสน ถือกทา มีนาคเป็นสังวาล
๒. พญาขร	สี เขียว ถือสรจักรพาพพัง
๓. ปทุตันหรือปทุตตันต์	สี หงด้น
๔. สัตถุ	สี หงชาด ขัดคทา ถือสร
๕. สัทธาสุร	สี หงเสน ขัดคทา ถือสร
๖. เหรันต์ทุต	สี ม่วงอ่อน

๓. มงกุฏยอดหางไก่

๑. จักรวรรดิ	สี ขาว (สีหน้า)
๒. บรรลัย์จักร	สี ม่วงอ่อน ถือสรเหราพต
๓. มหายมยักษ์	สี แดงชาด
๔. มารัน	สี ทองหรือเหลือง
๕. วิรุณจำบัง	สี มอหมึก

๔. มงกุฏยอดน้ำเต้า

๑. กุมภากาศ	สี หงดิน
๒. ชิวหา	สี หงชาด
๓. พิเภก	สี เขียว
๔. วายุภักษ์	สี เขียว (น้ำเต้ามีกาบรับบัวเวง)

๕. มงกุฏยอดน้ำเต้ากลม

๑. กุมพล	สี เขียว (มีกายเพียงนาถ)
๒. กุเวรนุราช	สี ขาว ขัดคทา ถือสร
๓. ตรีปรัม	สี ดำหมึก ถือกระบอง
๔. นนยุพกัตร์	สี เขียว
๕. เปาวนาสุร	สี ขาว
๖. พัททกาวี	สี เหลือง
๗. ไพจิตราสูร	สี ขาวหรือเขียว

๖. มงกุฎยอดน้ำเต้าเฟือง

๑. บรรลัษัถ์	สี แดงหรือเหลืองอ่อน ขัดคทา ถือสร
๒. ลัษเตียน	สี ขาว (น้ำเต้าเฟืองปลายสับด)
๓. ไวยวิก หรือ วันยุวิก	สี ม่วงแก่ (น้ำเต้าเฉยๆ ?)

๗. มงกุฎยอดกาบไผ่

๑. ทศศิวัน	สี เขียว
๒. ทศศิธร	สี หงดิน
๓. ปโรต	สี ม่วงแก่
๔. รามสุร	สี เขียว

๘. มงกุฎยอดสามกลีบ

๑. ทัพนาสูร	สี หงดิน ถือสร
๒. สวาหุ	สี เขียว หรือ หงดิน ถือกระบอง
๓. มาริศ	สี ขาว ถือกระบอง

มงกุฎประเภทเดียวกับอินทรีชิต

๑. อินทรีชิต	สี เขียว ถือสร
๒. สุริยาภพ	สี แดง ถือหอกเมฆพัท
๓. ไพนาสุริยวงศ์หรือทศพิน	สี เขียว จี๋ม้าผ่านแดง
๔. วิรุณพัท	สี เขียว

ตามที่กล่าวมานี้ ไม่ประสงค์จะแสดงตำนานและอธิบายวิธีการทำหัวโขน เพียงแต่มุ่งจะกล่าวทางทฤษฎีซึ่งเป็นหลักการสำหรับเป็นความรู้และข้อสังเกตของผู้ดูและผู้มีหน้าที่ปฏิบัติเท่านั้น จริงอยู่ แม้ในการปฏิบัติจะมีการแก้ไขและเปลี่ยนแปลงยกย้ายไปบ้าง เช่น กองทัพฝ่ายพลับพลา ในระยะหลังนี้ไม่นิยมมีลิงจำพวกเตี๋ยเพชรและจิ้งเกียंग การแต่งตัวของโขนบางจำพวกก็แก้ไขและเปลี่ยนแปลงยกย้ายไป แต่การแก้ไขและเปลี่ยนแปลงยกย้ายไปนั้น ถ้าเป็นเพราะรู้หลักการและมีทฤษฎีใหม่ที่เป็นอุดมคติที่น่าอนุโมทนา แต่ถ้าเป็นการด้นเดาโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ก็น่าเวทนา

แต่จะอย่างไรก็ตาม ถ้ามีทฤษฎีเป็นหลักอยู่ แล้วพยายามรักษาไว้ให้ถูกต้องตามแบบบัญญัตินั้น ก็เสมือนช่วยกันรักษาแบบแผนอันดีไว้ มิให้เป็นช่องทางที่จะเลอะเลือนไปสู่ความเสื่อม เพราะในการแสดงนั้น แม้สีและลักษณะของตัวโขนจะซ้ำหรือเหมือนกัน ผู้ดูผู้ชมการแสดงโขนทั่วๆ ไปก็ย่อมจะรู้และเข้าใจเรื่องราวได้ดี ทั้งตัวโขนที่มีสีและลักษณะซ้ำหรือเหมือนกันนั้น ส่วนมากอยู่คนละชุดคนละตอน ในการเล่นการแสดงชุดหนึ่งคราวหนึ่ง จึงไม่มีทางที่ตัวโขนต่างตัวแต่ซ้ำสีซ้ำลักษณะกันจะมาร่วมเล่นพร้อมกันในชุดเดียวกันเลย

ต่อไปนี้เป็นสีและลักษณะโดยเฉพาะของหัวโขนแต่ละหัว ซึ่งเป็นรายละเอียดเฉพาะตัว

สีและลักษณะของหัวโขน

๑. ดึง

๑. กุมิตัน (สีเบดมงกุฏ ๑)	สี — ทอง (golden)
หัว — โล้น ^(๑)
๒. เกยूर (สีเบดมงกุฏ ๒)	สี — ม่วงแก่ (dark purple)
หัว — โล้น
๓. เกสรทมาลา (สีเบดมงกุฏ ๓)	สี — เหลืองอ่อน หรือ เลื่อม
เหลือง (light yellow)
หัว — โล้น
๔. โกมุท หรือ โคมุท (สีเบดมงกุฏ ๔)	สี — บัวโรย (faded rose)
หัว — โล้น
๕. ชมพูพาน ^(๒) (พญาวานร ๑)	สี — หงชาด (bright red, dark
rose, brick red)
หัว — มงกุฏยอดชัย
๖. ชามพูนราชหรือนิลเกสร (พญาวานร ๒)	สี — แดงชาด (bright red, red)
หัว — มงกุฏยอดชัย

๑. หัวโล้นแต่มีเกยวส้อมเป็นกรอบหน้าและมีจอนหูกกับกุนทาด เกยวนน ฝมอข้างเขา
ทำเป็นพันทองประดับกระจก ฉายเป็นกรวย มีกระหนกช้อยยและกระจ้งเต็ม
เป็นวงรอบศีรษะอยู่ระดับระหว่างเหนือหน้าผากกับต้นผม.
๒. ชมพูพาน น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยึดตามเรื่องรามายณะ
ของवादมิก ว่าเป็นราชาแห่งหมี และโปรดให้ประดิษฐ์หัวโขนและทำว่าเป็นอย่าง
หมี เรียกกันในการคีตปของโขนว่า “ชมพูหมี”

๓. โซติมุข (เดี่ยวเพชร ๑) สี – ก้ำมปู (ม่วงคราม)
(dark green)
ห้ว – โล้น ใส่ผ้าตะบิตโปกห้ว^(๑)
๘. ไชยามพวาน – (สิบแปดมงกุฏ ๕)
คนธของกองทัพบพระราม สี – เทา (grey)
ห้ว – โล้น
๙. ญาณรศคณห์ หรือ รศคณห์
(เดี่ยวเพชร ๒) สี – ขาวกะบัง (white)
ห้ว – โล้น ใส่ผ้าตะบิตโปกห้ว
๑๐. ทวิพัท หรือ ทวิวิท (เดี่ยวเพชร ๓) สี – ดอกชบา (scarlet)
ห้ว – โล้น ใส่ผ้าตะบิตโปกห้ว
๑๑. ท้าวมหาชมพู (พญาวานรจุลจักร ๖) สี – ขาบ (dark blue)
ห้ว – ขญาขอดแหลมหรือขอดชัย
๑๒. นิลเกศี (เดี่ยวเพชร ๔) สี – กายแดงดั่งดอกกมุต (pink)
ห้ว – โล้น ผมดำ ใส่ผ้าตะบิต
โปกห้ว
๑๓. นิลขัน (สิบแปดมงกุฏ ๖) สี – หงดิน (สีอิฐแก่) dark red
ห้ว – โล้น
๑๔. นิลนนท์^(๒) (พญาวานร ๓) สี – หงสบาท (light red)
ห้ว – โล้น

๑. หวดิงจำพวกเดี่ยวเพชรนั้น ผมอข้างเขาทำเป็นเกลียวเดียนผาตะบิตเคียนคิตอยกับห้ว
โชนเดย ส่วนจ้งเกียงมีผาโปกเป็นหุกระต่าย
๒. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยุติตามคัมภีร์รามายณะ ว่า
“นต เป็นลูกพระวิศณุกรรม และ นิต เป็นลูกพระเพทิง” เมื่อแต่งตัวออกโรง
จ้งโปรดให้ “นต” แต่งเสื้อดำได้หน้าดำ (เครื่องนิตพัท) และให้ “นิต” แต่งเสื้อแดง
ได้หน้าแดง (เครื่องนิตนต)

๑๕. นิลปานัน (สีเบดมงกุฏ ๗)	สี - ดำริด (dark brown, sepia)
	ห้ว - โด้น
๑๖. นิลปาดัน (สีเบดมงกุฏ ๘)	สี - เดีมเหลือง (light yellow)
	ห้ว - โด้น
๑๗. นิลพัท (พญาวานร ๔)	สี - ดำรัก (dark sepia)
	ห้ว - โด้น
๑๘. นิลราช (สีเบดมงกุฏ ๙)	สี - น้ำไหล (sea - green)
	ห้ว - โด้น
๑๙. นิลเอก (สีเบดมงกุฏ ๑๐)	สี - ทองแดง (copper-coloured)
	ห้ว - โด้น
๒๐. ปิงคลา (เดี๋ยพชร ๕)	สี - เดีมแก่ (dark yellow)
	ห้ว - โด้น ใส่ผ้าตะบิตโพกห้ว
๒๑. พาลี หรือ พญาอากาศ (พญาวานร ๕)	สี - เขียวสด (green)
	ห้ว - ขมิ้นอดบัต
๒๒. มหัทธกัน (เดี๋ยพชร ๖)	สี - หงชาด (bright red, dark rose, brick red) หรือ ชมพู (pink)
	ห้ว - โด้น ใส่ผ้าตะบิตโพกห้ว
๒๓. มัจฉานุ (ลูกหนุมานกับนางสุพรรณมัจฉา) ^(๓)	สี - ขาว (white)
	ห้ว - โด้น, มีหางอย่างปลา
๒๔. มากัญจิก (เดี๋ยพชร ๗)	สี - มอคราม (ฟ้าอ่อน) (indigo blue, indigo grey)
	ห้ว - โด้น ใส่ผ้าตะบิตโพกห้ว

๑. ในหนังสือเรื่อง อัฐรพงศ์ และ วานรพงศ์ นับ มีจำนวน เป็นพญาวานรด้วย

๒๕. มายูร (สีเบดมงกุฏ ๑๑) สี – ม่วงอ่อน (light purple)
 หัว – โด้น
๒๖. มาลุนทเกสร (สีเบดมงกุฏ ๑๒) สี – เมฆ (dark grey, blueish grey)
 หัว – โด้น
๒๗. วาหุโรม หรือ วาหุโลม (เด็ยวเพชร ๓) สี – เหลืองเทา (yellowish grey)
 หัว – โด้น ใส่ผ้าตะบิตโพกหัว
๒๘. วมล หรือ วมลพานร หรือ นิลพานร
 (สีเบดมงกุฏ ๑๓) สี – ดำ (มืด) (black)
 หัว – โด้น, ปากหุบ
๒๙. วิสันตราวี (สีเบดมงกุฏ ๑๔) สี – แดงล้นจี่ (crimson lake)
 หัว – โด้น
๓๐. ไวยบุตร^(๓) (สีเบดมงกุฏ ๑๕) สี – เมฆครึ้มฝน (azure) หรือ
 มอครามแก่ (indigo blue, indigo grey) หรือ ตามวานร
 พงศ์เป็นสีเมฆ (dark grey, blueish grey)
๓๑. สัตพลี หรือ สดพล (สีเบดมงกุฏ ๑๖) สี – ขาว (white)
 หัว – โด้น, ปากหุบ
๓๒. สุครีพ (พญาพานร ๗) สี – แดงชาด (bright red, red)
 หรือ แดงเสน (light red, red)
 หัว – ชฎายอดบัต

๑. บางทีจะเป็นตัวเดียวกับ ๓๕ แตกต่างเล็กน้อย
 เด็ยวเพชร ถ้าถือตามนัยเป็นถึงคนละชั้น

และตามโคตงประจำภาพว่า ๓๕ เป็น

๓๓. สุธรรมา (สุธรรมา) (สีแปดมงกุฏ^{๑๓}) สี – เหลือง (yellow) (หรือ
ตามวานรพงศ์ แดงชาด
bright red, red)
ห้ว – โล้น
๓๔. สุเรน หรือ สุเรน (สีแปดมงกุฏ^{๑๔}) สี – แดงชาด (bright red, red)
(หรือตามวานรพงศ์ เขียว
green)
ห้ว – โล้น
๓๕. หนุมาน (พญาวานร ๔) สี – ขาว (white)
ห้ว – โล้น
๓๖. องคต (พญาวานร ๕) สี – เขียวมรกต green (emerald)
ห้ว – มงกุฎสามกลีบ ปากหุบ
๓๗. อสุรผัด (ลูกหนุมานกับนางเบญกาย)^(๑) สี – กล้วยสีประภัสสร
(light yellow)
ห้ว – ลิง, ตัวและผมเป็นยักษ์
๓๘. อสุภะ (เตียวเพชร ๕)^(๒) สี – ขาบ, น้ำเงิน (dark blue)
ห้ว – โล้น ใส่ผ้าตะบิตโพกห้ว

๑. ในหนังสืออสุรพงศ์และวานรพงศ์ นับ มีจำนวน กับ อสุรผัด เป็นพญาวานรด้วย จึง
เป็น ๑๑ ในพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ภาคที่ ๓ ว่า อสุรผัด สี “เดิม
เหลืองเรืองเรออรชร ภายหลังเป็นเพี้ยกษัตริย์ พักตร์เป็นวานรเหมือนบิดา” ห้วโฉน
ททำไว้แต่ก่อนเป็นหน้าขาว
๒. ในเรื่อง “เครื่องประดับหัวสวามิ” ของเดโชโกเศศ ว่ามีพระโคตรพรพ สี
หงส์ (อิฐอ่อน) เป็นเตียวเพชร อีก จึงเป็น ๑๐

๒. ยักษ์ อสูร และ ราชสี

๑. กัณยเวก หรือ พญากันนุชิต (ลูกอินทรีชิต) สี - เขียว (green)
หวั -
๒. กัมป็น หรือ กำป็น (เสนายักษ์กรุงลงกา) สี - เขียว (green)
หวั - โด้น
๓. กากนาสูร (ราชสี-คัณนา-ทมิฬ, ตารกา-ว.) สี - ม่วงแก่ (dark purple)
หวั - ปากเป็นปากกา หน้าเป็น
ยักษิณี
๔. การุณราช (เสนายักษ์กรุงลงกา) สี - หงเสน (light red)
หวั - โด้น
๕. กาลจักร หรือ กาลปักษ์ (เสนายักษ์เมืองกาลวรุณ) สี - มอหมึก (blue black, dark grey)
หวั - โด้น
๖. กาลวก หรือ กาลวรุณ (เสนายักษ์เมืองกาลวรุณ) สี - ดำหมึก (sable)
หวั - โด้น
๗. กาลสูร (เสนายักษ์กรุงลงกา, อสูรนายด่านเมืองมลิวัน) สี - ดำ (black)
หวั - โด้น
๘. กุเปรัน (พญายักษ์ครองเมืองกาลจักร ฟ้าชายทศกัณฐ์) สี - ม่วงอ่อน (light purple)
หวั - มงกุฎกระหนก
๙. กุมพล หรือ กุมภักดิ์ (ว. กพนธ์, อสูรภูทาสาป) สี - เขียว (green)
หวั - มงกุฎน้ำเต้า (กลม)
มีกายเพียงนาภี

๑๐. กุมภกรรณ (พญายักษ์กรุงลงกา) สี - เขียว (green)
 หัว - เป็นยักษ์โล้น ไม่มีมงกุฏ
 แต่มีกระบังหูและจอน
 พิเศษกว่ายักษ์โล้นชั้นเสนา
 หัวโขนเขาทำเป็นหน้าทอง
 อีกรชนิดหนึ่ง
๑๑. กุมภกาศ (ราชสกลกรุงลงกา
 ลูกชิวหาภิษนางสามนักขา) สี - หงดึน (dark red)
 หัว - มงกุฏน้ำเต้า
๑๒. กุมภันต์นุราช (อสูรภูทกสวป) สี - แดงเสน (red, light red)
 หัว - มงกุฏจีบ
๑๓. กุมภาสูร (เสนายักษ์กรุงลงกา) สี - เขียว (green)
 หัว - โล้น
๑๔. กุเวรนุราช (พญาราชเมืองกาลวรุณ) สี - ขาว (white)
 หัว - มงกุฏน้ำเต้ากลม
๑๕. ขร (พญายักษ์กรุงโรมคัล น้องทศกัณฐ์) สี - เขียว (green)
 หัว - มงกุฏจีบ
๑๖. คนธรรพินุราช (พญายักษ์เมืองดิศศรีสิน) สี - เขียว (green)
 หัว - ไม่มีมงกุฏ
๑๗. จักรวรรดิ (พญายักษ์เจ้ากรุงมลิวัน -
 ลพณ์ - ว.) สี - ขาว (white)
 หัว - มงกุฎหางไก่ สีหน้าแปดมือ
๑๘. จิตรกัญ หรือ จิตรกุต (เสนายักษ์กรุงบาดาล) สี - ดำหมึก (sable)
 หัว - โล้น

๑๕. จิตรไพรี หรือ วิจิตรไพรี	สี - ขาว (white)
(เสนาย์กษัตริย์)	หวั - โล้น
๑๖. ชมพูมาลี ^(๑) (ลูกชายของประหัสต์ ๔๔)	สี - หงสบาท
	หวั - โล้น
๑๗. ชิวหา (รากษสแห่งกรุงลงกา ลูกมารีจ	สี - หงชาด (bright red,
สามีนางสามนักขา)	dark rose, brick red)
	หวั - มงกุฎน้ำเต้า
๑๘. ตรีทัพ หรือ ตรีพัท (เสนาย์กษัตริย์)	สี - ดินแดง (dark red, dark
	brick red)
	หวั - โล้น
๑๙. ตรีบุรุษ (พญารากษสกรุงโสฬส)	สี - ดำหมึก (sable)
	หวั - มงกุฎน้ำเต้ากลม
๒๐. ตรีปักกัน (ลูกท้าวฤๅษเมืองกาลวรุณ)	สี - เขียว (green)
	หวั - มงกุฎกระหนก
๒๑. ตรีเมฆ (พญายักษ์ ลูกชายตรีเศียร)	สี - หงดินแก่ (dark red)
	หวั - มงกุฎหางไหล (ในอุสุภวงศ์
	ว่า มงกุฎหางไก่)
	ขัดคทา - ถือศร
๒๒. ตรีเศียร (พญายักษ์เมืองมัจฉาริ	สี - ขาว (white)
น้องชายทศกัณฐ์)	หวั - มงกุฎ ๓ ยอด

๒๗. ทศกัณฐ์ (พญายักษ์เจ้ากรุงลงกา) สี – เขียว (green)
 หัว – มงกุฎชัย ตาโพลง เขียวโง้ง
 เป็นรูปหน้า ๓ ชั้น ชั้นบน
 เป็นหน้ามนุษย์
 หัวโขนเขาทำเป็นหน้า
 ทองอีกชนิดหนึ่ง
๒๘. ทศกัณฐ์วัน (ลูกชายแฝดทศกัณฐ์กับข้างพัง) สี – เขียว (green)
 หัว – มงกุฎกาบไฟ ขี่ม้าผ่านขาว
๒๙. ทศกัณฐ์ธร (ลูกชายแฝดทศกัณฐ์กับข้างพัง) สี – หงดึน (dark red)
 หัว – มงกุฎกาบไฟ ขี่ม้าผ่านดำ
๓๐. ทัพนาสูร หรือ เทพาสูร (พญายักษ์
 ครองเมืองจักรวาล พี่ชายทศกัณฐ์
 ลูกท้าวลัสเตียน) สี – หงดึน (dark red)
 (ตามอสูรพงศาวดาร หงเสน
 light red)
 หัว – มงกุฎสามกลีบ
๓๑. ทินสูร (เสนายักษ์กรุงมหาสิงขร) สี – เมฆ (dark grey, blueish
 grey)
 หัว – โล้น
๓๒. ทูต หรือ ทูษณ์ (พญายักษ์ กรุงจาร์ก
 น้องชายทศกัณฐ์) สี – ม่วงแก่ (dark purple)
 หัว – มงกุฎกระหนก ขี่ม้าผ่านดำ
๓๓. นนทก หรือ นนทก (อสูรเทพบุตร
 จุติมาเกิดเป็นทศกัณฐ์) สี – เขียว (green)
 หัว – โล้น

๓๔. นนทการ หรือ นนทการ

(ยักษ์นายทวารเขาไกรลาศ)

(เสนายักษ์กรุงมลิวัน)

(พนักงานเผ้าสวนกรุงมหาสิงขร)

สี — มอคราม (indigo blue)

สี — มอคราม (indigo grey)

สี — ดินแดง (dark red, dark brick red)

ห้ว — โล้น

๓๕. นนทจิตร (เสนายักษ์ กรุงลงกา)

สี — มอคราม (indigo blue, indigo grey)

ห้ว — โล้น

๓๖. นนทไพรี (เสนายักษ์ กรุงลงกา)

สี — มอหมึก (blue black, dark grey)

ห้ว — โล้น

๓๗. นนทยักษ์ (เสนายักษ์ กรุงลงกา)

สี — ขาบ (dark blue)

ห้ว — โล้น

๓๘. นนทสุร (เสนายักษ์ กรุงลงกา)

สี — ขาว (white)

ห้ว — โล้น

๓๙. นนขวิก (รากษส ลูกชาย มารัจ)

สี — เขียว (green)

ห้ว — จุก, ขี้ม่านิลพาหุหรืออนันต
สิงหาศน์ (ขาวแซมดำ)

๔๐. นนบุพัตตร (ลูกท้าวจักรวรรดิ)

สี — เขียว (green)

ห้ว — มงกุฎน้ำเต้ากลม

๔๑. บรรลัษฏี (ลูกทศกัณฐ์
กับนางกาลอัจก)สี — แดง (bright red, orange)
(ในอสุรพงศ์ ว่าสีเหลือง
อ่อน light yellow)

ห้ว — มงกุฎน้ำเต้าเฟือง

๔๒. บรรลัษัจักร (ลูกท้าวจักรวรรดิ) สี – ม่วงอ่อน (light purple)
 หวี – มงกุฎหางไก่
๔๓. ประทุตัน หรือ ปทุตตันต์ (อสุรเทพบุตร) สี – หงดึน (dark red)
 หวี – มงกุฎจึบ
๔๔. ประหัตต์^(๑) (เสนาธึบดีของทศกัณฐ์
 ในกรุงลงกา) สี – ม่วงแก่ (dark purple)
 หวี – มงกุฎกระหนก
๔๕. ปโรต (อสุรเทพบุตร) สี – ม่วงแก่ (dark purple)
 หวี – มงกุฎกาบไฟ
๔๖. ปักหลัน (ยักษ์เฝ้าสระโบกขรณี
 ช่อพันดา) สี – เขียว (green)
 หวี – ^(๒)
๔๗. เปาวนาสุร (ยักษ์เสนาบดีกรุงลงกา) สี – ขาว (white)
 หวี – มงกุฎน้ำเต้ากลม
๔๘. ฝึเสื่อสมุทร (ยักษ์ฉึ-สัทธิกา) สี – หงดึน (dark red)
 หวี – โลัน
๔๙. พัทกาวิ (เสนายักษ์กรุงลงกา) สี – เหลือง (yellow)
 หวี – มงกุฎน้ำเต้ากลม
๕๐. พิเกก (วิภังชน-พญายักษ์
 น้องชายทศกัณฐ์) สี – เขียว (green)
 หวี – มงกุฎน้ำเต้า

๑. พระราชประดิษฐ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยุติตามรามาัยณะ
 ของवादมก

๒. ทุกแห่งที่มิได้บอกไว้ เพราะยังไม่พบหลักฐานว่ายุติกันเป็นอย่างไร

๖๐. มังกรกัณฐ์ (พญายักษ์พี่ชายแสงอาทิตย์ สี — เขียว หรือ ทองก็ได้ (green
ลูกพญาชร) or golden)

ห้ว — มงกุฎเศียรนาค

๖๑. มัยราพณ์ (พญายักษ์ลูกชาย
มหายมักษ์กรุงบาดาล)

สี — ม่วงอ่อน (light purple)

ห้ว — มงกุฎกระหนก (ในอสุร-
พงศ์ว่า มงกุฎหางไก่)

๖๒. มารกบิล (เสนายักษ์เมืองมลิวัน)

สี — แดงเสน (red, light red)

ห้ว — โล้น, จี๋มีสีเมฆ

๖๓. มารัน (ลูกชายท้าวลัสเตียน
ครองโสฬสนคร)

สี — ทอง (golden) (ตามอสุร-
พงศ์ว่าสีเหลือง yellow)

ห้ว — มงกุฎหางไก่

๖๔. มารัจ (รากษสแห่งกรุงลงกา)

สี — ขาว (white)

ห้ว — มงกุฎสามกลีบ

๖๕. มุตพลัม (พญายักษ์อุปราชเมืองปางตาล)

สี — เขียว (green)

ห้ว — โล้น ไม่มีมงกุฎ (เหมือน
กุมภกรรณ)

ห้วโชนเขาทำเป็นหน้าทอง
อีกชนิดหนึ่ง ถือหอก

๖๖. เมฆนาท หรือ เมฆวัส
(เสนายักษ์กรุงบาดาล)

สี — เมฆ (dark grey, blueish
grey)

ห้ว — โล้น

๖๗. เมฆสุร หรือ เมฆาสุร (เสนายักษ์
กรุงมลิวัน) สี — มอหมึก (blue black,
dark grey)
ห้ว —
๖๘. ยามลิวัน (พี่ชายกษัตริย์
ลูกชายอินทรีชิต) สี — เขียว (green)
ห้ว —
๖๙. รณศักดิ์ (เสนายักษ์กรุงลงกา) สี — จันทร (pale orange)
ห้ว —
๗๐. รณสีทธี (เสนายักษ์กรุงลงกา) สี — ดินแดง (dark red, dark
brick red)
ห้ว — โด้น
๗๑. รามสุร หรือ ประศุราม (อสุรเทพบุตร) สี — เขียว (green) (ในอสุร-
พงศ์ว่า สีม่วงแก่ dark purple)
ห้ว — มงกุฎกาบไฟ ถือขวาน
๗๒. ราหู (อสุรรักษาด่านกรุงมลิวัน) สี — เขียว (green)
ห้ว — ไม่มีมงกุฎ
๗๓. รุทราท (ยักษ์นายพล) สี —
ห้ว — โด้น
๗๔. โรมจักร (เสนายักษ์กรุงลงกา) สี — หงสบาท (light red)
ห้ว —
๗๕. ฤทธิกัน (อสุรนายกองตระเวนกรุงลงกา) สี — แดงชาด (light red)
ห้ว — โด้น
๗๖. ฤทธิกาสุร (เสนายักษ์กรุงลงกา) สี — หงชาด (bright red,
dark rose, brick red)
ห้ว — โด้น

๓๗. ลัสเตียน (พญายักษ์ พ่อทศกัณฐ์
เจ้ากรุงลงกา) สี - ขาว (white)
หวั - มงกุฎน้ำเต้าเพื่องปลา
สะบัด
๓๘. โลทัน (ยักษ์สารถัษับริก
กุมภกรรณครั้งสุดท้าย) สี -
หวั - โคลน
๓๙. วรไกรสูร หรือ ไวยกาสูร
(เสนายักษ์กรุงมลิวัน) สี - ม่วงแก่ (dark purple)
หวั - โคลน
๔๐. วรณีสูร (รากษสลูกชายชีวหา) สี - เขียว (green)
หวั - ไม่มีมงกุฎ
๔๑. วรवासูร หรือ ไวยवासูร
(เสนายักษ์กรุงลงกา) สี - หงดึน (dark red)
หวั - โคลน
๔๒. วายุพักตร (นายกongตระเวนกรุงลงกา) สี - เมฆ (dark grey, blue grey)
หวั - โคลน
๔๓. วายุภักษ์ (รากษสนกอินทรี หน้ายักษ์
เจ้าเมืองมหาวิชัยธานี) สี - เขียว (green)
หวั - มงกุฎน้ำเต้า หรือ กาบ
รับบัวแวง แต่ท่อนเอว
ลงไป มีเท้าและหางเป็น
นกอินทรี ปีกแขนทั้งสอง
ข้างมีครีบก้างดังพระยาครุฑ
๔๔. วายุเวก (รากษสแห่งกรุงลงกา
น้องนพวิภ) สี - มอคราม (indigo blue,
indigo grey) (ตามอสุร-
พงศ์ว่ามอ)
หวั -
จี่น้ำเมฆมาลา (ผ่านดำ)

๕๒. ไวตาล หรือ ไวยตาล (พญารากษสเจ้ากรุงกุรุราชูร์) สี – ครามอ่อน (pale indigo blue)
ห้ว – มงกุฎกระหนก
ถือตะบองตาลวิเศษ
๕๓. ไวยกาสุร (เสนายักษ์กรุงลงกา) สี – ม่วงแก่ (dark purple)
ห้ว – โล้น
๕๔. ไวยวิก หรือ วันยุวิก (ลูกนางพิราภวน) สี – ม่วงแก่ (dark purple)
ห้ว – มงกุฎน้ำเต้าเฟื่อง (ใน
อสุรพงศ์ว่า มงกุฎน้ำเต้า)
๕๕. ศุภสาร^(๑) (เสนายักษ์กรุงลงกา) สี – เขียว (green)
ห้ว – โล้น
๕๖. สพาหุ หรือ สุวาหุ (รากษสแห่ง
กรุงลงกา) สี – เขียว (green) (ในอสุร-
พงศ์ว่า สีหงดิน dark red)
ห้ว – มงกุฎสามกลีบ
๕๗. สหมลวัน (ต้นกษัตริย์กรุงบาดาส) สี – ขาว (white)
หน้า – พรหม
๕๘. สหัสสกุมาร^(๒) (ลูกทศกัณฐ์มีพันตน) สี – สีตัวต่างกันมิได้กำหนด
ห้ว – มงกุฎน้ำเต้ากลม หน้า
สองชั้นเจ็ดหน้า

๑. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยุดิตตามรามายณะ ฉบับวาดมกฉาเป็น
๒ ตัว คือ ศุภะ และ สหวัน

๒. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยุดิตตามรามายณะฉบับของ วาดมก
ฉาชื่อ อักษะกุมาร และเป็นคนเดียว โปรดให้ทำหัวโขนเป็นสีแดง มี ๑๐ หน้า

๕๕. สหัสสเดชะ (พญารากษสเจ้ากรุงปางตาล) สี - ขาว (white)
 หัว - ลักษณะเหมือนทศกัณฐ์
 แต่สีขาว บางที่สร้างเป็น
 หน้า ๔ ชั้น หรือ ๕ ชั้น
๑๐๐. สัตถุลง (พญายักษ์เจ้าเมืองจักรวาล) สี - หงชาด (bright red, dark
 rose, brick red)
 หัว - มงกุฎจีบ, ขัดคทา ถือสร
๑๐๑. สัทธาสุร (พญายักษ์เจ้าเมืองอัสคังค) สี - หงเสน (light red)
 หัว - มงกุฎจีบ, ขัดคทา ถือสร
๑๐๒. สารันทุต^(๓) (อสูรนาย-
 กองตระเวนกรุงลงกา) สี - ขาว (white)
 หัว -
๑๐๓. สำนักรา (ยักษ์ณี น้องสาวทศกัณฐ์) สี - เขียวสด (green)
 หัว - โฉน
๑๐๔. สิบรถ (ลูกทศกัณฐ์-
 ๑๐ ตนเกิดด้วยนางสนม) สี - กายสีต่างๆ กัน
 หัว - ไม่กำหนดมงกุฎ
๑๐๕. สุขาจาร (เสนายักษ์-กรุงลงกา) สี - เขียว (green)
 หัว - โฉน
๑๐๖. สุพรรณมัจฉา (ลูกสาวทศกัณฐ์
 เกิดกับนางปลา) สี - ขาว
 หัว - แต่งนางสวมมงกุฎ
 ติดหางปลา

๓. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยุดีว่า “สารันทุต นายทหารคอยเหตุ
 ของทศกัณฐ์ ดั่งเหลือง หัวโฉน”

๑๑๕. อวินชัย^(๑) (อมาตย์แก้วของทศกัณฐ์) สี - ขาว
หวั - โล้น
๑๑๖. อสุรพรหม หรือ อสุรพักตร์
(อสุรเทพบุตร) สี - หงสบาท (light red)
หวั - สีหน้า-มงกุฎชัย
๑๑๗. อสุรพัตร หรือ อสุรเพตรา
หรือ เพตรา (เสนายักษ์) สี - ดำ (black)
หวั - หน้าดำ, ผมขาว
๑๑๘. อัศกรรณมาลาสุร หรือ หัสกรรณ
หรือ อัชกรรณ (พญายักษ์กรุงดรัม) สี - ม่วงแก่ (dark purple)
หวั - ชฎามนุษย์สองชั้นเจ็ดหน้า
๑๑๙. อัศชาดา (พญายักษ์ลูกท้าวลัสเตียน -
เจ้าเมืองวทกัน) สี - ขาว (white)
หวั - มงกุฎชัยสี่ยอด-สีหน้า
๑๒๐. อัศมุขี (อโยมุขี-ยักษิณี) สี -
หวั -
๑๒๑. อธิธิกาย หรือ อติกาย
(เสนายักษ์กรุงลงกา) สี - ม่วง (purple)
หวั -
๑๒๒. อินทรชิต (ลูกทศกัณฐ์กับนางมณโฑ) สี - เขียว (green)
หวั - มงกุฎมนุษย์, ถือศร

๓. มเหสีกษเทวราช

๑. พระอิสวร (มเหสีกษเทวราช) สี - ขาว
หวั - มงกุฎน้ำเต้า
๒. พระนารายณ์ (มเหสีกษเทวราช) สี - กายสีดอกตะแบก
หวั - มงกุฎชัย (สี่กร)

๓. พระพรหม (มเหสักขเทวราช)

สี้ - ขาว

หวั - สีนํ้า (ทำเป็นหน้า ๒ ชั้น
หน้าสวม ๑ และชั้นบนทำ
เป็นหน้าเล็ก ๓)

๔. พระอินทร์ (มเหสักขเทวราช)

สี้ - เขียว

หวั - ชฎาเดินหน

๔. เทวกุมาร

๑. พระขันทกุมาร

สี้ - ทอง

หวั - หกหน้า สิบสองมือ

๒. พระพิเนศ (วิฆเนศ) (นิลขัน)

สี้ - ดำริด

๓. พระพิณาย (วินายก) (นิลเอก)

หวั - เป็นช้างทั้งสององค์

๕. เทพอำมาตย์พระอิศวร

๑. จิตตบุท

สี้ - หงชาด ไม่มีมงกุฏ

๒. จิตตบุท

สี้ - หงคิน ไม่มีมงกุฏ

๓. จิตตบุทราช (จิตรรท)

สี้ - ทอง ไม่มีมงกุฏ

๔. จิตตบุเสน (จิตรเสน)

สี้ - หงเสน ไม่มีมงกุฏ

๖. เทวดา

๑. อรชุน

สี้ - ทอง

หวั - มงกุฎชัย

๒. มาตลี (สารภีพระอินทร์)

๓. เวสสุญาณ (อวตารมาเป็นพิเภก)

๔. เวสสุกรรม (เทวดานายช่าง
ของพระอินทร์)

๕. พระอาทิตย์ (เทวดานพเคราะห์)

๖. พระจันทร์ (เทวดานพเคราะห์)

๗. พระอังคาร (เทวดานพเคราะห์)

๘. พระพุธ (เทวดานพเคราะห์)

๙. พระเสาร์ (เทวดานพเคราะห์)

๑๐. พระพฤหัสบดี (เทวดานพเคราะห์)

๑๑. พระราหู (เทวดานพเคราะห์)

๑๒. พระศุกรี (เทวดานพเคราะห์)

๑๓. พระเกตุ (เทวดานพเคราะห์)

๑๔. พระพาย (วายุ)

๑๕. พระเพลิง (อัคนี)

๑๖. พระกาล

๑๗. พระพนัสบดี (ไพศรพน)

๑๘. พระสมุทร (เทพเจ้าแห่งทะเล)

๑๙. พระหิมพาน (เทพเจ้าแห่งน้ำหิมพาน)

สี — ขาว

หวั — มงกุฎน้ำเต้ากลม

สี — เหลือง

หวั —

สี — เขียว

หวั — โปกผ้า

สี — สีแดงชาด (สุครีพ)

สี — นวล หรือ ขาว (สัตพลี)

สี — ชมพู (วิสันดรวิ)

สี — เขียว (สุรเสน)

สี — ดำ (วิมล หรือ นิลพานร)

สี — เหลือง (มาลุนทเกสร)

สี — ม่วง (นิลป้านัน)

หวั — ทรงมงกุฎน้ำเต้ากลม?

สี — เลื่อมประกายสร คือ เลื่อม
เหลือง (นิลปาสัน)

สี — ทอง (กมุทัน)

สี — ขาว (พ้อหนุมาน)

สี — แดงชาด (นิลนันท)

สี — น้ำรัก (นิลพัท)

สี — เลื่อมเหลือง (เกสรทมาลา)

สี — น้ำไหล (นิลราช)

สี — หงชาด (โกมุท)

๒๐. พระพิรุณ (พรุณ - เทพเจ้าแห่งฝน)	สี - เมฆมอ (ไวบุญตร)
๒๑. พระมหาชัย (ชัย, ชัยนัต
เทพเจ้าแห่งชัยชนะ)	สี - เหลือง (สุรกานต์)
๒๒. พระวิรุพหก (จ้าวแห่งกุ่มภักดิ์)	สี - ม่วงแก่ (เกยูร)
๒๓. พระวิรูปักย์ (จ้าวแห่งนาค)	สี - ม่วงอ่อน (มายูร)

๗. สมุทรเทวี

๑. มณีเมขลา (นางฟ้าเจ้าแม่มหาสมุทร) สี่ - เมฆมอ มีดวงแก้ววิเศษ

១. រឿង

๑. **ญา** หรือ **หน้าพระครู**

๙. กษัตริย์และกุมาร

- [illegible]

๔. พระสัตว์รุด (คัตรุชน์-อนุชาพระราม) สี่ – ม่วงอ่อน
ห้ว – ขนขาวดําแหลม

๕. มงกุฎ (กุต, กุมารโอรส
พระรามกับนางสีดา) สี่ – เขียว จี๋ม้าขาวล้วน
ห้ว – ขอดจุก

๖. ลป (ลว, कुमारที่พระภษุขบขัน) ห้ว – ขอดจุก จี๋ม้ดำล้วน
รูปร่างเหมือนมงกุฎ (๕)

๑๐. **พราณ**

๑. ขุขันธ์ (จำพวกพรานป่า-ครองเมืองบุรีรัมย์) สี - หน้ำเขียว
ห้ว - ไม่มีมงกุฏ

๑๑. สัตว์จัตุบาท

๑. อสุภราช (พญาโคพาหนะพระอิศวร) สี – ฟันดำ มีต่างขาว ๘ แห่ง
คือ:- สีปลายเท้า, ปลาย
หาง, หน้าใบโพและหนอก
เป็นขาว ๘ แห่งด้วยกัน
๒. อุปการ (พญาม้าที่นั่งพระราม) สี – ตัวขาว สีเท้าและปากแดง
ดุจกลีบโกมุท-ห้วดำ
๓. นิลพาหุ (ม้าวิรุณจำบัง) สี – ตัวดำ ปากแดง (บางแห่ง
ว่าตัวขาว ห้วดำ)
๔. นิลพาหุ หรือ อนันตสิงหาศน์ (ม้าขนยวิก) สี – ฟันขาว เข้มดำ
๕. ม้าวิรุณมุข สี – ตัวขาว ห้วดำ

๖. ม้าพญาทุษณ์	สี — ผ่านดำ
๗. เมฆมาลา (ม้าวายุเวก)	สี — ผ่านดำ
๘. ม้าทศคีรีธร	สี — ผ่านดำ
๙. ม้าทศคีรีวัน	สี — ผ่านขาว
๑๐. ม้าทศพิน	สี — ผ่านแดง
๑๑. ม้าพระมงกุฏ	สี — ขาวล้วน
๑๒. ม้าพระลบ	สี — ดำล้วน
๑๓. ม้ามารกระบิล	สี — เมฆ
๑๔. ทรพา (พญาการสร)	สี — ลำตาน
๑๕. ทรพี (พญาการสร)	สี — ดำ
๑๖. นีลา (นางการสร—แม่ทรพี)	สี —

๑๒. พญาบั๊กษี

๑. สุบรรณ (พญาครุฑ-พาหนะพระนารายณ์) สี — หงเสน

(ตามนิยายของอินเดียว่า หน้าขาว ปีกแดง ตัวทอง)

๒. สัมพาที (สัมปาดิ—พญานก สี — แดงชาด

ลูกพระยาครุฑ)

๓. สดาบุ (ชดาบุ—พญานก น้องสัมพาที) สี — เขียว

นอกจากนี้ยังมีหัวราชสีห์และหัวม้าดำสำหรับดากราชรถ, หัวควางทอง, หัวช้าง และอื่น ๆ อีก

ส่วนตัวนางไม่นิยมสวมหัวโขน คงได้ชฎาบ้าง มงกุฎบ้าง รัตเกล้าเปดว หรือ รัตเกล้ายอดบ้าง กระบังหน้าบ้าง ฯลฯ ตามฐานะ

พงศ์เรื่องในรามเกียรติ์

(ของเก่า คัดจากสมุดไทย)

อสุรพงศ์และพรหมพงศ์ในกรุงลงกา

ที่นี้จะว่าด้วยอสุรพงศ์ อันมีปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์นั้น ขณะเมื่อมีท้าวสหบดีพรหมมารังสฤษดิ์สรรค์เมืองลงกา ในลงกาทวีปนั้น จึงให้มหาอชฎาพรหมอยู่ครองเมืองลงกา ชื่อท้าวจักรพักตร์ สีกายขาว รูปสัณฐานคงเป็นพรหม มีมเหสีช่อมลิกา มีอำมาตย์ช่อมโหด หน้าเขียว ๑ เปาวนาสุรหน้าขาว ๑ ภาณุราช หน้าเขียว ๑ เวมัง หน้าเสน ๑ สุกรสาร หน้าเขียว ๑ อิทธิกาย หน้าม่วงอ่อน ๑ มหากาย หน้าม่วงแก่ ๑ อสุรกำปั่น หน้าเขียว ๑ วรवासูร หน้าหงดดิน ๑ นนทจิตร หน้ามอคราม ๑ นนทไพรี หน้ามอหมึก ๑ การุณราช หน้าหงเสน ๑ สุขাজার หน้าเขียว ๑ กาลสุร หน้าดำ ๑ นนทสุรหน้าขาว ๑ รณศักดิ์ หน้าสีจันท์ ๑ รณสิทธิ์ หน้าดินแดง ๑ นนทยักษย์หน้าสีขาบ ๑ โรมจักร หน้าหงสีบาท ๑ พัททาวี หน้าเหลือง ๑

ศรีอสุรเสนา ในลงกามี ๒๐ คน เท่านั้น.

อนึ่ง กองตระเวนได้รักษาเมืองลงกานั้น คือ กุมภาสูร หน้าเขียว รักษาด่านเขามรกต ๑ ฤทธิกัน หน้าแดงชาด ได้รักษาทางอากาศ ๑ สารันทุตคอยข้าวศึก หน้าขาว ๑ วิชูดา หน้าสีฟ้าแถบ ๑ วายุพักตร์ หน้าเมฆ ๑ สองอสุรรักษาริมฝั่งสมุทร อากาศตะไลย ๔ หน้า ๘ มือ หน้าแดงเสน รักษาเมืองลงกา ๑ ฝี่เสอสมุทร สีหงดดิน รักษาด่านหลังสมุทร ๑

เป็นอสุรกองตระเวนรักษาด่านมี ๗ คน เท่านั้น.

ครั้นนานมาทำวมาหาจตุรพักตร มีพระราชบุตรด้วยนางมลิกาเป็นรูป
 ยักษ์ หน้าหนึ่งใส่มงกุฏน้ำเต้าเฟืองปลายสับด ๔ มือ สีขาว ช่อลัดเตียน
 พรหม ๆ มีเหสี ๕ ชื่อ นางศรีสุนันทา มีบุตรชายชื่อกุเปรัน มงกุฏกระหนก
 สีม่วงอ่อน ได้บุษบกไปครองเมืองกาลจักร ๑ นางจิตรมาลี มีบุตรชายชื่อ
 ทัพนาสूर มงกุฏสามกลีบ สีหงดิน ครองเมืองนครจักรวาล ๑ นางสุวรรณ-
 มาลย์ มีบุตรชายชื่ออัศชาดา ๔ หน้า ๘ มือ มงกุฏชัย สีขาว ครองเมืองวาทกัน ๑
 นางวระประไล มีบุตรชื่อ มารัน สีทอง มงกุฏหางไก่ ครองเมืองโสฬศ ๑
 นางรัชฎา มีบุตรชาย ๖ คือ ทศกัณฐ์ หน้า ๓ ชั้น ๑๐ หน้า ๒๐ มือ สีเขียว
 มงกุฏชัย เป็นเจ้าเมืองลงกา ๑ กุมภกรรณ ไม่มีมงกุฏ หน้าเขียว เป็นพระยา
 อุปราช เมืองลงกา ๑ พิเภก มงกุฏน้ำเต้ากลม หน้าเขียว คือ พระเวศุญาณ
 จูติเป็นน้องร่วมครรภ์ทศกัณฐ์ อยู่ในลงกา ๑ พระยาขร มงกุฏจีบ หน้าเขียว
 ครองเมืองโรมคัน ๑ พระยาทุต มงกุฏกระหนก หน้าม่วงแก่ ครองเมือง
 ชนบท ๑ พระยาตรีเศียร ๓ หน้า ๖ มือ มงกุฏ ๓ ยอด สีขาว ครองเมือง
 มัชวารี ๑ และบุตรแห่งนางรัชฎานั้น นางสำนักรา สีเขียว ๑ ศิริบุตร
 นางรัชฎา ชาย ๖ หญิง ๑ รวมเป็น ๗ องค์ด้วยกัน และทำวลัดเตียนพรหม
 มีบุตร ชาย ๑๐ หญิง ๑ รวมเป็น ๑๑ องค์

อนึ่ง วงศ์อสูรในเมืองลงกานั้น คือ นางกากนาสูร สีม่วงแก่ หน้าเป็น
 ยักษ์นี้ มีสัณฐานปากเป็นกา ๑ บุตรชายนางกากนาสูร ๒ องค์ คือ สวาหุ
 มงกุฏสามกลีบ หน้าเขียว ๑ มาริศ มงกุฏสามกลีบ หน้าขาว ๑ ภรรยา มาริศ
 ชื่อ นางแก้วเจษฎา มีบุตรชาย ชื่อ นนยวิก สีเขียว ๑ วายุเวก สีมอคราม ๑
 จิวหา มงกุฏน้ำเต้ากลม หน้าหงชาด เป็นสามีนางสำนักรา ๑ มีบุตรชาย
 ชื่อ กุมภกาศ มงกุฏน้ำเต้าเฟือง สีหงดิน ๑ นางอดุลีปัสาง หน้าแดงเสน ๑
 วรรณีสूर หน้าเขียว ไม่มีมงกุฏ ๑

อนึ่ง เมื่อทศกัณฐ์ได้เป็นเจ้าเมืองลงกานั้น มีมเหสี ๒ องค์ ชื่อ นางมณโฑ ๑ นางกาลอัคคีนาคราช ๑ นางมณโฑ มีบุตรเกิดด้วยทศกัณฐ์ ชาย ๒ คือ รณพัตตรกุมาร ซึ่งไปรบพระอินทร์ชนะมาแล้ว บิดาให้ชื่ออินทรชิต ใส่ชฎามนุษย์ หน้าเขียว เขี้ยวลง ๑ โพนาสुरิยวงศ์ ชื่อ ทศพิน หน้าเขียว เหมือนอินทรชิต ๑ บุตรนางมณโฑ คือ พระลักษมี แบ่งภาคมาเป็นนางสีดา ๑ เป็นบุตรนางมณโฑ ชาย ๒ หญิง ๑ เป็น ๓ องค์ บุตรนางกาลอัคคี ชื่อ บรรลัยกัลป์ มงกุฎน้ำเต้าเฟื่อง หน้าสีเสด ๑ เกิดด้วยนางพระสนม ชื่อสิบริด ๑๐ องค์ มงกุฎหากำหนดไม้ สีตัวต่างๆ กัน ๑๐ ชื่อ สหัทธกุมาร หน้า ๒ ชั้น ๑ หน้า มงกุฎน้ำเต้ากลม สีตัวต่างๆ กันมิได้กำหนด ๑๐๐๐ องค์ รวมเป็น ๑๐๑๐ องค์ เกิดด้วยนางปลา ชื่อ นางสุพรรณมัจฉา สีทอง ๑ เกิดด้วยนางช้าง เป็นชาย ๒ องค์ มีวงที่ปลายนาสิก ชื่อ ทศคีรีวัน สีเขียว ๑ ทศคีรีธร สีหงดิน ๑ ใส่มงกุฎกาบไม้ทั้งสองอสุร

ศิริบุตรทศกัณฐ์ ชาย ๑๐๑๕ หญิง ๒ รวมเป็น ๑๐๑๗ องค์

ภรรยาकुุมภกรรณ ชื่อ นางจันทวดี เป็นมเหสี ๑ นางคันธมาลี เป็นพระสนมเอก ๑ ไม่มีบุตร ภรรยาพิเภก ชื่อ นางตรีชฎา ๑ มีบุตร ชื่อ นางเบญกาย ๑ ภรรยาอินทรชิต ชื่อ นางสุวรรณกันยมา ๑ มีบุตร ชื่อ ยามลวัน ๑ กันยเวก ๑ สีเขียวทั้งสองกุมาร

อสูรต่างเมือง

อนึ่ง สหายทศกัณฐ์มี ๑๑ องค์ คือ ท้าวจักรวรรดิ หน้า ๒ ชั้น ๆ บนหน้า ๑ ชั้นล่างหน้าใหญ่ ๑ หน้าหลัง ๒ เป็น ๔ หน้า มงกุฎหางไก่ ๘ มีอสีขาว ครองเมืองมลวัน ๑ ท้าวสัทลุง มงกุฎจีบ หน้าหงาชาด ครองเมืองจักรวาฬ ๑ ท้าวไพจิตราสูร สีขาว มงกุฎน้ำเต้ากลม เป็นเจ้าพิภพอสูรอยู่

หว่างเขตรัษฎ ใต้พระเมรุ ๑ ท้าวสัทธาสูร หน้าหงเสน มงกุฎจับ ครองเมือง
อัสถุณค์ ๑ ท้าวหัตถกรรมมารา หน้า ๒ ชั้น ๑ หน้า ใส่ชฎามนุษย์ หน้าม่วงแก่
ครองเมืองทຸຣ ๑ ท้าวมหาบาลเทพาสูร หน้าเขียว ไม่มีมงกุฎ ครองเมือง
มหาจักรวาล ๑ พระยามูลพลำ หน้าเขียว ๔ หน้า ไม่มีมงกุฎ เป็นอุปราช
เมืองปางตาล ๑

ศิริเป็นสหายแห่งทศกัณฐ์ ๗ พระองค์

ท้าวสหัสเดชะ หน้า ๕ ชั้น สมมุติว่า หน้า ๑๐๐๐ มือ ๒๐๐๐ สีขาว
เป็นพี่ชายพระยามูลพลำ ได้ครองเมืองปางตาล อนึ่ง ท้าวจักรวรรดิเจ้าเมือง
มลิวันนั้น มีมเหสี ชื่อ วัชนีสูร มีบุตรชาย ๓ องค์ ชื่อ สุริยาภพ สีแดงชาด
มีสัณฐานหน้าและมงกุฎเหมือนอินทรีชิต ๑ บรรลือโดยจักร มงกุฎหางไก่ หน้า
ม่วงอ่อน ๑ นนยุพัทธร มงกุฎน้ำเต้ากลม หน้าเขียว ๑ มีราชธิดา ชื่อ นาง
รัตนมาลี ๑ ศิริบุตรท้าวจักรวรรดิ ชาย ๓ หญิง ๑ เป็น ๔ พระองค์ มีเสนา
ยักษ ๑ คน ชื่อ สุรพิน สัณฐานหน้าเขียว ๑ วิศนุราช หน้าสีดอกตะแบก ๑
ไวโยไกรสูร หน้าม่วงแก่ ๑ อสุรเกตุรา หน้าดำ ผมหาว ๑ มารกระบิล
หน้าแดงเสน ๑ เมฆสูร หน้าหมึก ๑ นนทกาล หน้ามอคราม ๑ มือสุร
รักษาด่านกองตระเวน ๓ คือ อสุรราหู หน้าเขียว ตระเวนทางอากาศ ๑ มัจฉาพ
รักษาด่านไฟกรด หน้าหงดิน ๑ กาลสูร รักษาด่านน้ำกรด หน้าดำ ๑

ศิริเป็นยักษเสนา ๗ กองรักษาด่าน ๓ รวมเป็น ๑๐ คน

ท้าวไวยतालเป็นสหายกับท้าวจักรวรรดิ ครองเมืองกุรุราช มงกุฎ
กระหนก หน้าคราม

น้องทศกัณฐ์ ซึ่งได้ครองเมือง ๓ องค์ คือ พระยาขร ๑ มีมเหสี ชื่อ
นางรัชฎาสูร มีบุตรชาย ๒ องค์ คือ ทรพี มากำเนิดเป็นมังกรกัณฐ์ มงกุฎนาค

หน้าทองหรือเขียวก็ได้ ๑. แสงอาทิตย์ มงกุฎกระหนก หน้าแดงชาด ๑
 พี่เลี้ยงแสงอาทิตย์ ชื่อ จิตรไพร้ หน้าเขียว ๑ พระยาทูต มีบุตร ชื่อวิรุญ
 จำบัง มงกุฎหางไก่ หน้ามอหมึก ๑ วิรุญจำบัง มีบุตรชื่อวิรุญมุข หน้า
 กุมารสีเขียว ๑ พระยาตรีเศียร มีบุตรชื่อตรีเมฆ มงกุฎหางไหล หน้าหง
 ดินแก่ ๑

อสุรพงศ์ในบาดาล

อนึ่ง อสุรพงศ์พรหมในเมืองบาดาลนั้น คือ ท้าวสะหะหมลวัน ๔ หน้า
 มีรูปเป็นพรหม ๘ มือ สีขาว ได้เป็นกษัตริย์ในเมืองบาดาล มีบุตรชื่อ
 สากยวงขามหายมยักษ์ หน้าแดงชาด มงกุฎหางไก่ องค์ ๑ ท้าวมหายมยักษ์
 มีมเหสี ชื่อ นางจันทรประภาศรี ๑ มีบุตรชายชื่อไมยราพณ์ มงกุฎกระหนก
 หน้าม่วงอ่อน ๑ มีบุตร ชื่อ นางพิรากวน เป็นพี่ไมยราพณ์ ๑ นางพิรากวน
 มีบุตร ชื่อ ไวยวิก มงกุฎน้ำเต้าเฟื่อง หน้าม่วงแก่ ๑ แลอสูรเสนาในเมือง
 บาดาลนั้นมี ๔ คน คือ จิตรภูฏ หน้าดำหมึก ๑ จิตรไพร้ หน้าขาว ๑ ตรีพักตร
 หน้าดินแดง ๑ เมฆนาท หน้าสีเมฆ ๑

อสุรพรหมพงศ์

อนึ่ง มาลิวักพรหม ได้เป็นเชษฐาแห่งท้าวมหาจักร์พักตร ซึ่งเป็น
 อัยกาทศกัณฐ์นั้นรูปเป็นพรหม ๔ หน้า ได้เป็นเจ้าแห่งหมู่เทพคนธรรพ์ใน
 เขาขอดฟ้า พระอิศวรประสาทนามชื่อ ท้าวมาลีวราช เป็นสหายกับท้าวอัชบาล
 และท้าวมาลีวราชนี้ร่วมพงศ์พรหมกับท้าวสะหะหมลวัน เจ้าเมืองบาดาล

อสุรเทพบุตร

อนึ่ง อสุรเทพบุตรนั้น คือ รามสูร มงกุฎกาบไฟ สีเขียว ๑ อสุรปโรต
 มงกุฎกาบไฟ สีม่วงแก่ ๑ พिरาพอสูร สีม่วงแก่ ตัวเป็นนงทกัณเฑาวัต ๑

เหรันต์ หน้าม่วงอ่อน มงกุฎจีบ ๑ หิรัญตักข์ มงกุฎกระหนก หน้าทอง ๑
 ประทุตตันต์ มงกุฎจีบ หน้าหงดิน ๑ อสุรพักตร์ ๔ หน้า มงกุฎชัย สีหังส์
 สิบบาท ๑ นนทก อสุรไม่มีมงกุฎ หน้าเขียว ๑

อสุรกษัตริย์

อนึ่ง อสุรกษัตริย์นอกจากวงศ์ลังกาและวงศ์บาดาลนั้น คือ ตรีบุรุษ
 มงกุฎน้ำเต้ากลม หน้าดำหมึก ครองเมืองโสทรนคร ๑ ท้าวอนาราช มงกุฎ
 กระหนก หน้าสีจันทรอ่อน ครองเมืองมหาสิงขร ๑ มีมเหสี ชื่อ นางรัตน
 มือบุต ชื่อ ประจันทรวดี ๑ มีเสนายักษ์ ชื่อ ทินสูร สีเมฆ ๑ นนทกาล
 สีดินแดง พนักงานเผ่าอุทยาน ๑ ท้าวกุเวรราช มงกุฎน้ำเต้ากลม หน้าขาว
 ครองเมืองกาลวรุ ๑ มือบุต ชื่อ ตรีปักกัน มงกุฎกระหนก หน้าเขียว ๑ มี
 ยักษ์เสนา ชื่อ กาลวก หน้าดำหมึก ๑ กาลจักร หน้ามอหมึก ๑ ท้าวคนธรรพ
 ไม่มีมงกุฎ หน้าเขียว ครองเมืองคิศศรีสิน มีมเหสี ชื่อ นางจันทา ๑ มือบุต
 ชื่อ วิรุณพัท หน้าเขียว มงกุฎและสัณฐานหน้าเหมือนอินทรี ๑ อสุรวา
 ยุพักตร์ มงกุฎน้ำเต้า มีกาบบัวแวเงา หน้าเขียว มีกายและหน้าเป็นอสุร
 เท้าและหางเพียงท่อนเอวเหมือนนกอินทรี มีปีกแขนทั้งสอง มีคลีบดัง
 พระยาครุฑ เหตุอสุรตนนี้ เป็นบุตร บิดาเป็นยักษ์ มารดานกอินทรี ได้
 ครองเมืองมหาวิเชียรธานี ๑ ท้าววิรุฬหก สีขาบ มีมงกุฎและเครื่องประดับ
 กายแล้วไปด้วยนาคอันมีพิษ ครองเมืองมหาอัมรินทร์

อสุรและนางฟ้าถูกสาป

อนึ่ง อสุรที่ต้องสาปพระเป็นเจ้าทั้ง ๔ นั้น คือ บักถัน สีเขียว ๑
 กุมภณท์ สีเขียว มีกายแต่เพียงนาคี มงกุฎน้ำเต้ากลม ๑ อสุรนนทกาล

ซึ่งเฝ้าประตูไกรลาศ หน้ามอคราม ต้องสาปมาเป็นกระบือเผือก คือ ทรพา ๑
กุ่มภักดิ์ธรรมา มงกุฎจับ หน้าแดงเสน ๑ ศิริอสูรต้องสาป ๔ คน

นางฟ้าต้องสาป คือ นางบุษมาลี ๑ นางวานริน ๑ นางเสาวรี ๑
นางสุวรรณมาลี ๑ เป็น ๔ นาง นางยักษ์อัสมุจี สีเขียว ๑

สันพงค์พรหมและอสุรพงค์เท่านั้น

วงศ์กษัตริย์

อนึ่ง วงศ์กษัตริย์ซึ่งเนื่องมาแต่พงศ์พระเป็นเจ้ากำเนิดในชาติมนุษย์
นั้น ขณะเมื่อพระนารายณ์เป็นเสวตวรวิราหะไปล้างหิรันตยักษ์ แล้วกลับมา
บรรทมสินธุ์เหนือบัลลังก์นาค ในเกษียรสมุทร จึงเกิดเป็นพระอินมาตน์
ในดวงประทุมชาติ อันผุดขึ้นจากพระอุทรประเทศ จึงพาไปถวายพระอิศวร
เป็นเจ้า ๆ จึงให้พระอินทร์ลงมาสร้างเมืองชื่อกรุงศรีอยุธยา มีมเหสี ชื่อ
นางมณีเกสร มีพระราชบุตร ชื่อ ท้าวอชบาล มีมเหสี ชื่อ นางเทพอัปสร
มีพระราชบุตร ชื่อ ท้าวทศรถ ๆ มีมเหสี ๓ องค์ คือ เกาสุริยา ๑ ไกยเกษี ๑
สมุทเทวี ๑ มีพระราชบุตรเกิดด้วยนางเกาสุริยา คือ พระนารายณ์ แบ่งภาค
ชื่อ พระรามเทพ สีเขียว ๑ เกิดด้วยนางไกยเกษี ชื่อ พระพรต สีแดงชาด
คือจักร ๑ เกิดด้วยนางสมุทเทวี ๒ องค์ ชื่อ พระลักษมณ์ สีทอง คือ บัลลังก์
นาค ๑ ชื่อ พระสัตรีด สีม่วงอ่อน คือ คทาเพชร ๑ ศิริราชบุตรท้าวทศรถ
มี ๔ พระองค์ มีอำมาตย์ ชื่อ สุมันตัน ๑ พระราม มีมเหสี คือ องค์พระลักษมี
ชื่อ นางสีดา ๑ มีพระราชบุตรเกิดจากครรภ์ ชื่อ พระมงกุฎ ๑ ชื่อ พระลพ
ซึ่งพระดาบสชุบให้นั้น ๑ สองกุมารนี้สีเขียว

กษัตริย์ต่างเมือง

อนึ่ง สามัญกษัตริย์เกิดจากพงศ์พระเป็นเจ้านั้น คือ ท้าวโรมพัท
เจ้าเมืองพัทวิไสย ๑ มีบุตร ชื่อ นางอรุณวดี ๑.

ท้าวไถยเกษ เจ้าเมืองไถยเกษ ๑ มีมเหสี ชื่อนางเกษนี ๑ มีบุตร
ชื่อ นางไถยเกษี ๑ ท้าวชนกจักรวรรดิ เจ้าเมืองมิลิลา ๑.

ปักษาชาติ

อนึ่ง พระยาปักษาชาติ อันมีฤทธิ์นั้น คือ สัมพาที สีแดงชาด ๑
สดาญ สีเขียว ๑ พระยาสุบรรณ ที่เป็นพาหนะพระนารายณ์ สีหงเสน ๑

พระยานาค

อนึ่ง พระยานาคอันมีนามในเรื่องรามเกียรติ์นี้ คือ พระยานันต
นาคราช ๑ พระยากาลนาค ๑ พระยาวิรุณนาค ๑ พระยาทศรฐนาค ๑ พระยา
กัมพลนาค ๑ พระยาवासูกรีนาค ๑

สัตว์จัตุบาท

อนึ่ง สัตว์จัตุบาทซึ่งมีฤทธิ์นั้น คือ พระยาเกษรทั้ง ๒ ชื่อ ทรพา
สีสำลาน ๑ ทรพี สีดำ ๑ นางนิลเกษร มารดาทรพี ๑ พญาโคอุสุภราชใน
ถ้ำอินทกาล เป็นอาสน์พระอิศวร ๑ สีดำต่าง ๗ แห่ง คือ ๔ เท้า ปลายหาง ๑
หน้าใบโพ ๑ หนอก ๑ เป็นขาว ๗ แห่งด้วยกัน

อนึ่ง พระยาม้านั้น คือ ม้าอุปการที่นึ่งพระรามตัวขาว ๔ เท้าและปากแดง
เป็นกลีบ สีระด้า ๑ ม้านิลพาหุ ซึ่งวิรุญจำบังซี่ ตัวดำปากแดง ๑ ม้าวิรุญมุข
ตัวขาว สีระด้า ๑ ม้าพระยาทูต ผ่านดำ ๑ ม้าทศคีรีวัน ผ่านขาว ๑ ม้าทศ
คีรีธร ผ่านดำ ๑ ม้านนยวิก ฟันขาวแซมดำ ๑ ม้าายุเวก ผ่านดำ ๑ ม้าทศพิน

ผ่านแดง ๑ ม้าพระมงกุฏ ขาวล้วน ๑ ม้าพระลบ ดำล้วน ๑ ม้ามารกระบิล
สีเมฆ ๑

พราน

อนึ่ง พญาภูจัน หน้าเขี้ยว ไม่มีมงกุฏ ได้เป็นเจ้าหมู่พรานป่า
ครองเมืองรำบุรี ๑

มเหสีกษเทวราช

อนึ่ง มเหสีกษเทวราชนั้น คือ พระอิสวร สีขาว ๑ มีมเหสี ทรงพระ
นามนางอุมักควดี ๑ มเหสวรี ๑ สุรัสวดี ๑ มีเทวบุตร ชื่อ จันทรกุมาร
สีทอง ๖ หน้า ๑๒ มือ นั้น ๑ พระพิเนต พินาย เทวกุมารทั้งสองนั้นสี่สัมฤทธิ์
ดวงพระพักตร์เป็นข้างทั้งสองพระองค์

อนึ่ง เทวอำมาตย์นั้น คือ จิตตบุท สีหงชาด ๑ จิตตบุท สีหงดิน ๑
จิตตราช สีทอง ๑ จิตตุเสน สีเสน ๑ ไม่มีมงกุฏทั้ง ๔ ตน

พระนารายณ์ สีดอกกระเบก ๔ กร ๑ มีมเหสีชื่อ พระศรี คือ
พระลักษมี ๑ พระพรหมธาดา สีขาว ๔ หน้า ๘ กร ๑ พระอินทร์ สีเขี้ยว ๑
พระอรชุน สีทอง ๑ พระมาตุลี สีขาว มงกุฏน้ำเต้ากลม ๑ พระเวศุญาณ
สีเหลือง ๑ พระเวศกรรม สีเขี้ยว ไม่มีมงกุฏ ๑ นางมณิเมขลา สีเมฆมอ ๑
มเหสีพระอินทร์ มี ๔ คือ นางสุจิตรา ๑ นางสุชาดา ๑ นางสุธรรมา ๑
นางสุนันทา ๑ รวม ๔ นาง และเทพยดานพเคราะห์ก็มีสี่ต่าง ๆ กัน

ฤๅษี

อนึ่ง ฤๅษีในเรื่องรามเกียรติ์นั้น มีชื่อยุตั้งนี้ ฤๅษีตั้งกรุงศรีอยุธยา
ชื่อ อจนควา ๑ ยุทธอัชระ ๑ ทะหะ ๑ ยาคะ ๑ รวม ๔ องค์ ฤๅษีชุนนาง
มณฑิโต ชื่อ โรมสิงหะ ๑ วตันทะ ๑ วชิระ ๑ วิสุทธี ๑ รวม ๔ ฤๅษีชุนนาง
กาลอัจนา ชื่อ โคตะมะ ๑ ฤๅษีที่ทำพิธีขำวทิพย์ให้พระนารายณ์อวตารนั้น ชื่อ

กระไลยโกฏ หน้เื่อ ๑ สวามิตร ๑ ว้ชอัคคี ๑ ภารทวาช ๑ วสัทธิ ๑
รวม ๕ ฤษัที่พระรามพบเมื่อเดินป่า ชื่อ สุตศดาบส ๑ นางสุไชยดาบศนี ๑
อังกตะ ๑ สระงัก ๑ รวม ๔ ฤษัอยู่แดนมิถิลา ชื่อ สุธามันตัน ๑ อยู่แดน
จีตจีน ชื่อ องคต ๑ อยู่เกาะลงกา ชื่อ นารอท ๑ โคบุตร ๑ กาลดาบส ๑
รวม ๓ อยู่เขาตรีภฏ ชื่อ สุเมธ ๑ อมรเมศ ๑ ปรมศ ๑ รวม ๓ อยู่เขา
มรกต ชื่อ ทิศไภย ๑ อยู่เชิงเขาไกรลาส ชื่อ คาวินท์ ๑ สุขวัฒน์ ๑ รวม ๒
อยู่แดนไภยเกษ ชื่อ โควิน ๑ อยู่ป่ากาลวาท ชื่อ ว้ชมฤค ๑ ทศกัณฐ์แปลง
เป็นดาบสเมื่อลักนาง ชื่อ สุธรรม ๑ เมื่อมาหาพระรามที่เขาคัณธมาท ชื่อ
กาลสิทธิโคดม ๑ รวม ๒ ฤษัที่หน้มานพบเมื่อไปถวายเป็นขอ ชื่อ ชฎิล ๑
นารท ๑ รวม ๒ เป็น ๓๕ รูปเท่านี้

วานรพงศ์

ที่นี้จะว่าด้วยพระยาวานรและวานร ๑๔ มงกุฏ วานรเดี๋ยวเพชรในนี้
เมื่อแรกตั้งแต่ปฐมกัปปี้ เกิดวานรตนหนึ่งชื่อ ชมพูราช มงกุฏชัย
สีแดงชาด ออกจากปล้องไม้ไผ่ หน้าอาศรมพระสุกัณณะดาบส ๑

พระยาวานร มีพระยาภาภาษ พิริยะจุลจักร เป็นลูกพระอินทร์
พระอิศวรให้ชื่อ พระยาพาลี ครองเมืองจีตจีน สีเขียวใส่ชฎา ๑ พระยาสุครีพ
น้องพระยาพาลี ลูกพระอาทิตย์ เป็นอุปราชเมืองจีตจีน สีเสน ใส่ชฎา ๑
องคตลูกพระยาพาลี เกิดด้วยนางมณฑิโท สีเขียว ใส่มงกุฎสามกลีบ ๑
หน้มานลูกพระพาย เกิดด้วยนางสวาหะ สีขาว ๑

ลูกหน้มาน ๒ เกิดด้วยนางเบญกาย ชื่อ อสุรพัต หน้าวานร ตัวและ
ผมเป็นน้กั สีเลื่อมประกัศร์ ๑ เกิดด้วยนางมัจฉา ชื่อ มัจฉานุ ตัวเป็นวานร
หางเป็นหางปลา สีขาว ๑

ท้าวมหาชมพู สีขาบ ใส่ชฎา ครองเมืองชมพู ๑ ชมพูพาน ใส่มงกุฎชัย

พระอิศวรชุบด้วยเหงื่อไคล ให้เป็นบุตรพาลี สี่หงษาต ๑ นิลพัท ลูกพระกาล
 สีนารัก ๑ นิลนนท์ ลูกพระเพลิง สี่หงสืบาต ๑ มเหสีพระยาพาลี ชื่อ
 นางแก้วดารา ๑ มเหสีท้าวมหาชมพู ชื่อ นางแก้วอุดร ๑

พระราหู	เป็น นิลปานัน	สี่สัมฤทธิ์	๑
พระพิณาย	เป็น นิลเอก	สี่ทองแดง	๑
พระพิเนต	เป็น นิลขัน	สี่หงดิน	๑
พระเกตุ	เป็น กุมมิตัน	สี่ทอง	๑
พระอังคาร	เป็น วิสันตราวี	สี่ดั้นจี	๑
พระหิมพานต์	เป็น โคบุตร	สี่บัวโรย	๑
พระสมุท	เป็น นิลราช	สี่น้ำไหล	๑
พระเสาร์	เป็น วิมลพานร	สี่ดำ	๑
พระศุกร์	เป็น นิลปาสัน	สี่เลื่อมเหลือง	๑
พระพฤษหส์บดี	เป็น มาลุนทเกสร	สี่เมฆ	๑
พระพุท	เป็น สุรเสน	สี่แดงเสน	วานรตนัน

หน้าเป็นสี่แดงเสนผิต ถ้าเป็นสี่เขียวจึงจะถูก ๑

๑๘ มงกุฏ

พระจันทร	เป็น สัตพลี	สี่ขาว	๑
วิรุพหก	เป็น เกยร	สี่ม่วงแก่	๑
วิรุพปักย์	เป็น มายูร	สี่ม่วงอ่อน	๑
พระไพศพ	เป็น เกษรทมาลา	สี่เหลืองอ่อน	๑
พระมหาไชย	เป็น สุรการ	สี่เหลือง	๑
พระพิรุณ	เป็น ไวยบุตร	สี่เมฆ	๑
วิศาลเทวบุตร	เป็น ไชยามพวาน	สี่เทา	๑

มหัทธกัน	สี่หงชาด	๑	} ๕ เตี้ยวเพชร ใส่ผ้าตะบิด โพกศีรษะ
มากัญจิก	สี่มอคราม	๑	
ทวิพัท	สี่ดอกชบา	๑	
โชติมุข	สี่กำมปู	๑	
ปิงคลา	สี่เหลืองแก่	๑	
ญาณรศคนธ	สี่ขาวกบัง	๑	
อุสุภศรรม	สี่ขาบ	๑	
วาหุโรม	สี่เหลืองเทา	๑	
นิลเกส	สี่ตัวแดงดั่งดอกกมุต	๑	๑

พญาวานร	๑๑	} รวม ๓๘ เท่านั้น
ศิวานรมีชื่อ	สิบแปดมงกุฏ	
เตี้ยวเพชร	๕	

อนึ่ง เทพคนธรรพ ซึ่งสามภักดิ์มาอาสาสงคราม อยู่ด้วยพระราม เมื่อประชุมพลที่เขาคันธมาทน์ ชื่อ ประโคนธรรพ มงกุฏน้ำเต้า สี่หงเสน มีทักษิณาวุธทั้งตัว

สันมเหศรพงศ์พานรพงศ์เท่านั้น

หมายเหตุ :— ท่านผู้อ่านอาจสังเกตเห็นได้ว่า สี่และลักษณะของโขนบางตัวตาม “ พงศ์ในเรื่องรามเกียรติ์ ” นี้ ผิดแผกแตกต่างกับที่บอกไว้ในเรื่อง “ สี่และลักษณะของหัวโขน ” ข้างต้น ที่นำมาตีพิมพ์ไว้ก็เพื่อรักษาดั้งฉบับหนังสือเก่า และเพื่อให้เป็นที่สังเกตว่าบางตำราอาจมีผิดเพี้ยนกันได้บ้าง

ขอขอบพระคุณนายขัม บัณขยางกูร หัวหน้ากองจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่ได้เอื้อเฟื้อค้นต้นฉบับเรื่อง “ พงศ์ในเรื่องรามเกียรติ์ ” นี้ให้ และขอขอบใจนายจำ ทองคำวรรณ กับ นายประสาร บุญประคอง ข้าราชการในกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ที่ช่วยสอบทานต้นฉบับให้ถูกต้องตามที่นำมาตีพิมพ์ไว้ข้างต้นนี้ — ธนิต.

หัวพระพิราพป่า

จาก

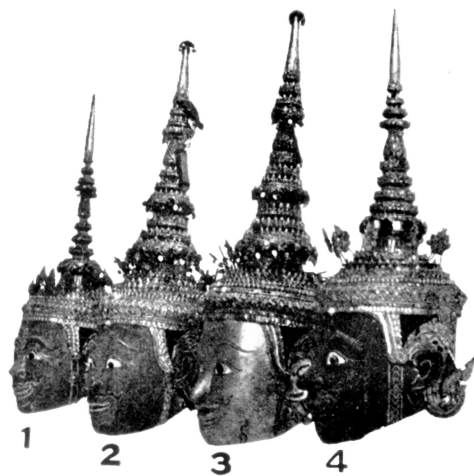
คลังศิลป์

ของ

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

หัวโขน

หน้าเสี้ยว และ หน้าอัด

1. พระพรต 2. พระราม 3. พระลักษมณ์ 4. พระสัตรุด

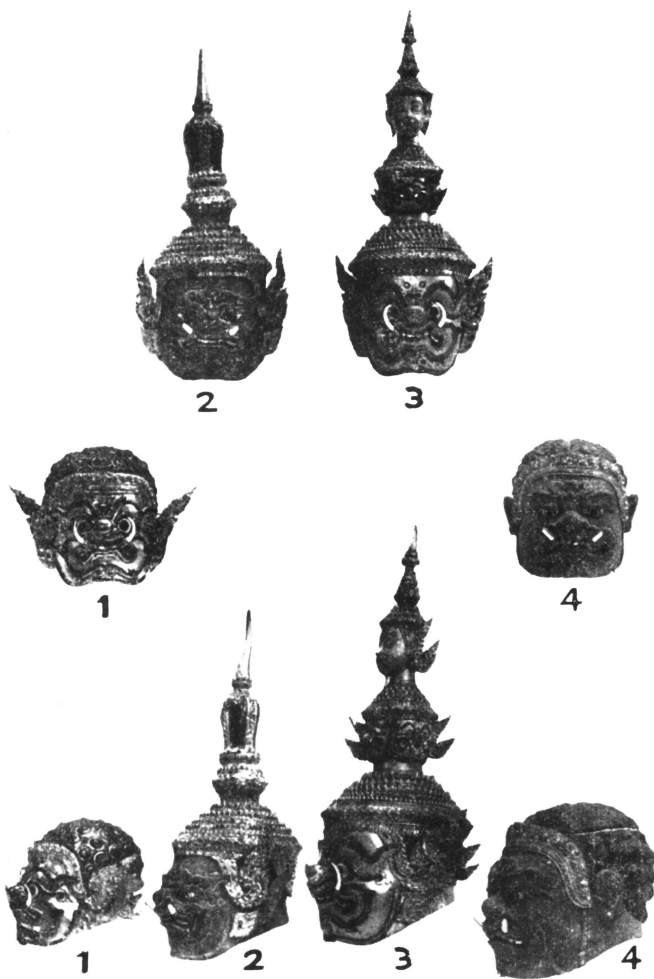
1. พระอิสวร (แบบ ๑) 2. พระอิสวร (แบบ ๒)

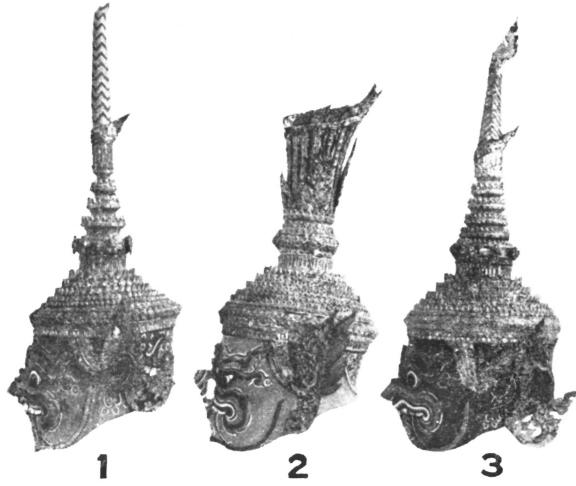
1. พระพรหม 2. พระอิศวร 3. พระอินทร์

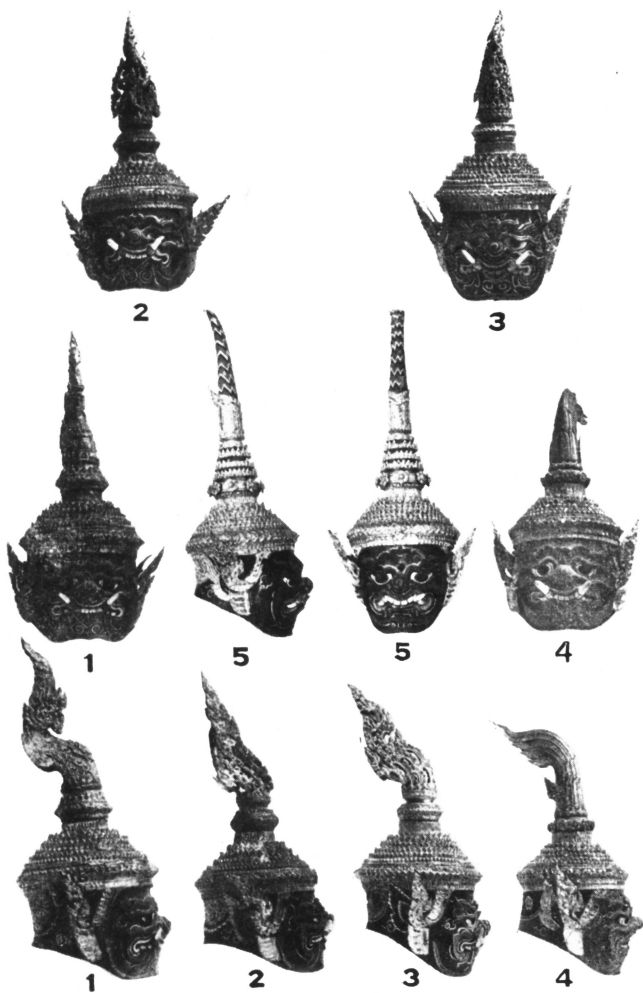
1. พระอิศวร 2. พระพรหม 3. พระปรกณธรพ 4. พระปัญจสีขร
 5. พระภรตมุนี หรือ ศีรษะพระครู

1. กุมภกรรณ (หน้าทอง) 2. พิเภก 3. ทศกัณฐ์ (หน้าทอง)
4. นางสามนักษา

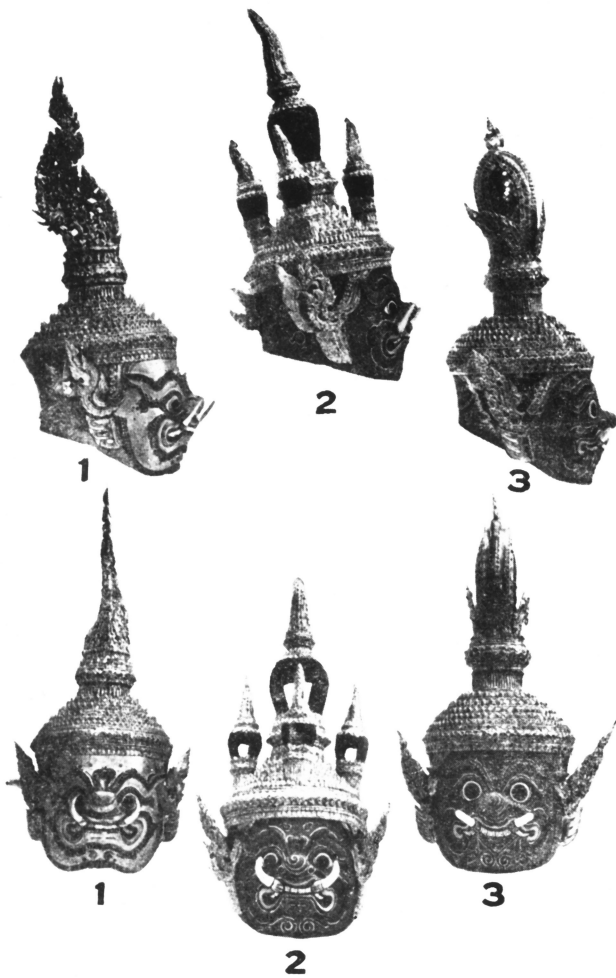
1. อินทรีชิต 2. สัทธาสุร 3. รามสุร

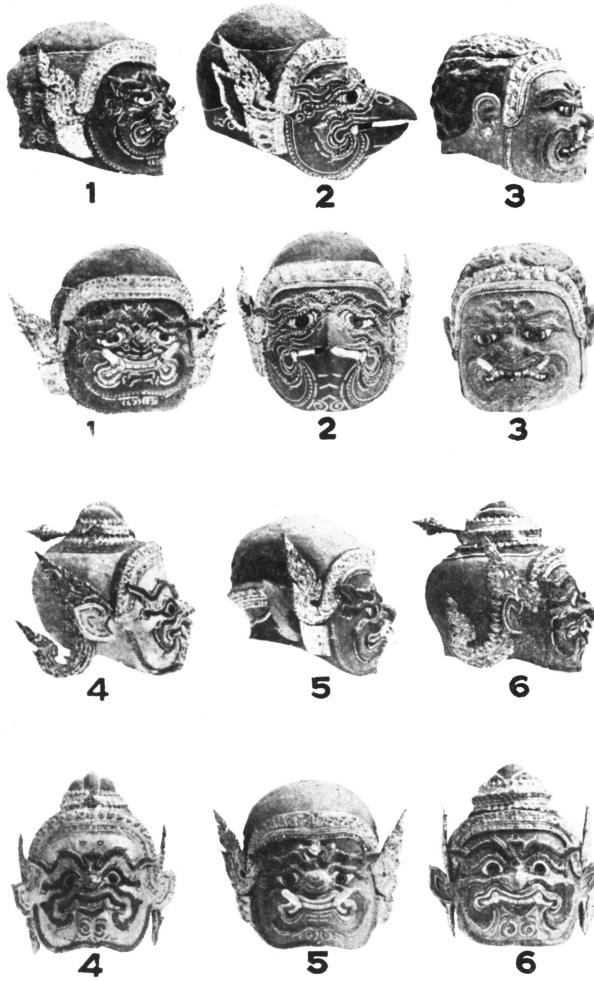
1. มังกรกัณฐ์ 2. พญาทนต์ 3. มัขราพณ์
4. วิรุณจำบัง 5. พระพิราพ (ทรงเครื่อง)

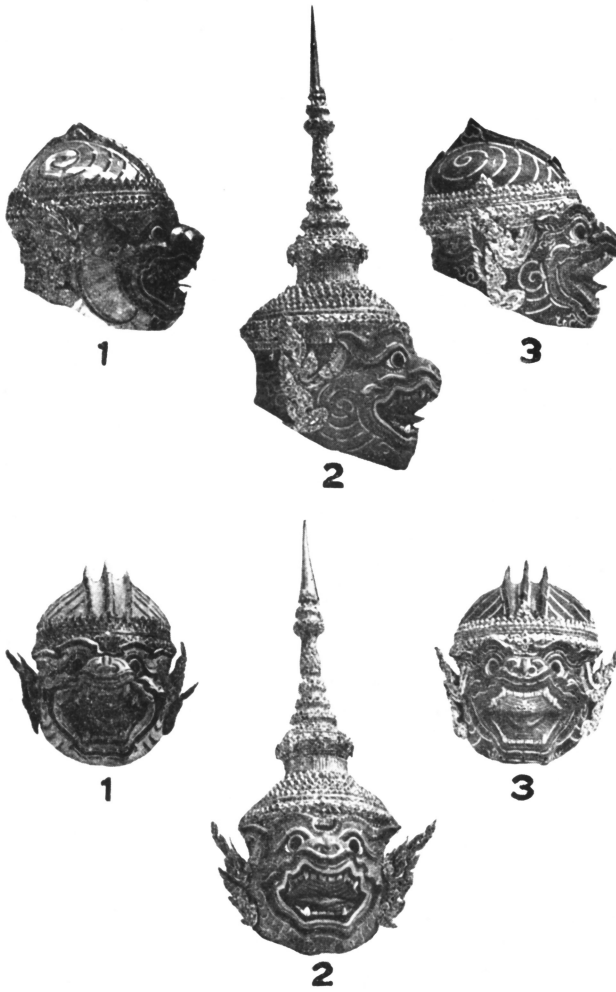
1. กุมภกรรณ 2. รามสูร 3. พระพิราพ (บ้า)

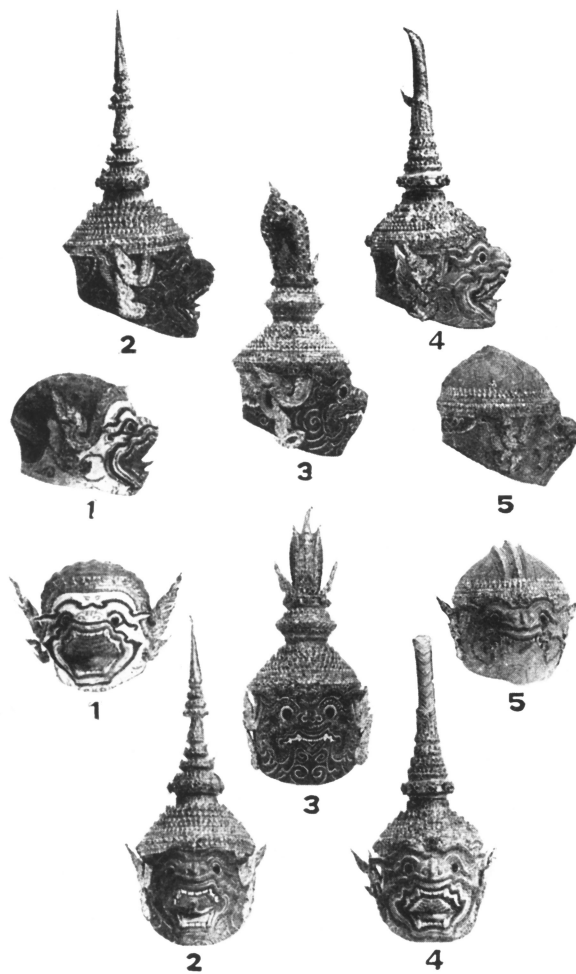
1. หิรัญตักข์ 2. อากาศตะไล 3. สวาหุ

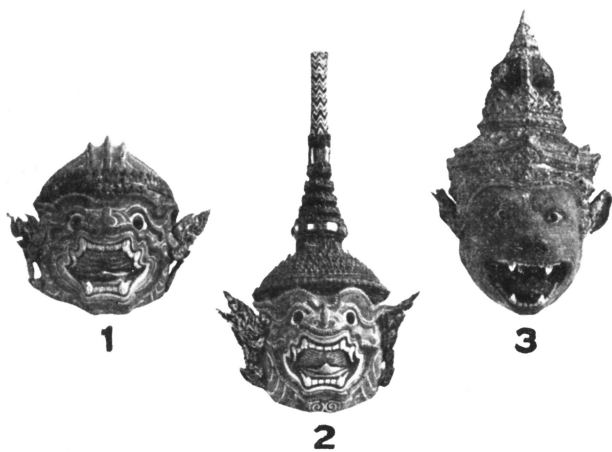
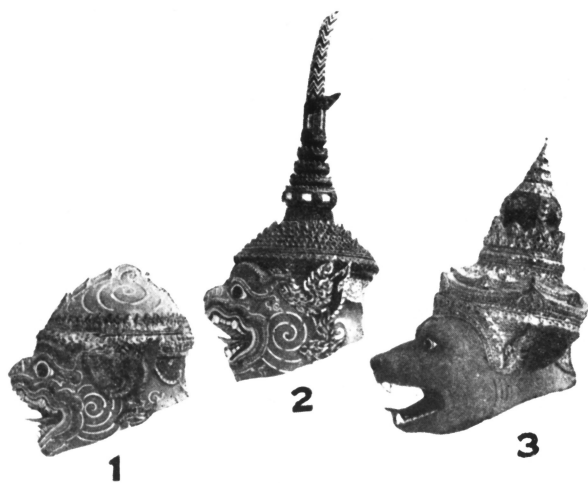
1. นางผีเสื้อสมุทร 2. นางกานาสูร 3. นางสำนักรา
4. โพนาสรีขัณฑ์ หรือ ทศพิน (หน้าทอง) 5. นนทก 6. วิรุณมุข

1. หนุมาน 2. ชามพูนราช 3. นิลพัท

1. อสุรผัด 2. ชมพูพาน 3. องคต
4. สุครีพ 5. นิลพานร หรือ พิมลพานร

1. นิลนนท์ 2. พาลี 3. ชมพูพาน หรือ ชมพูหมี่

2

4

1

3

5

1

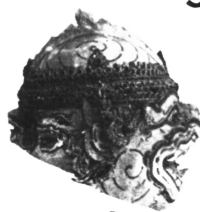
3

5

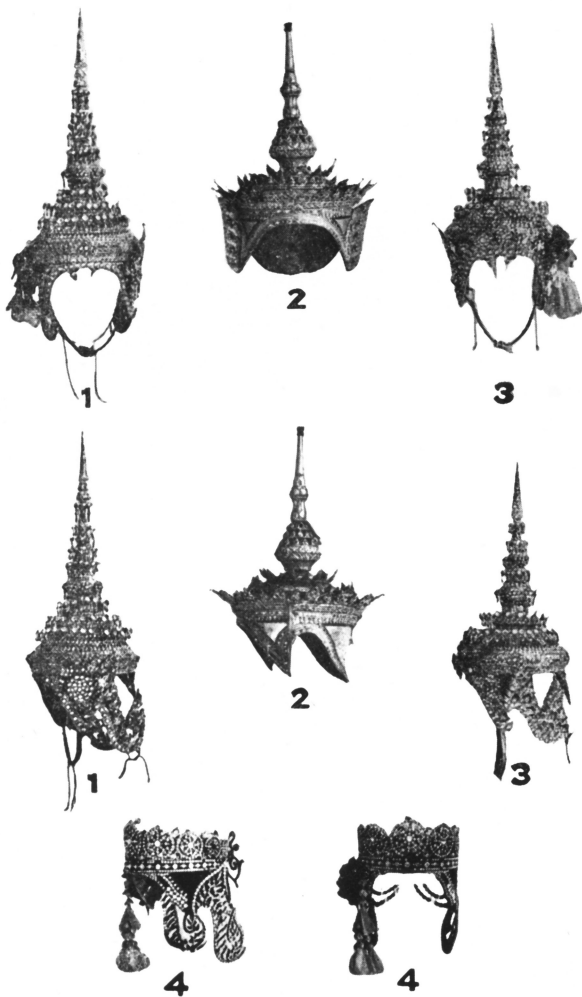

2

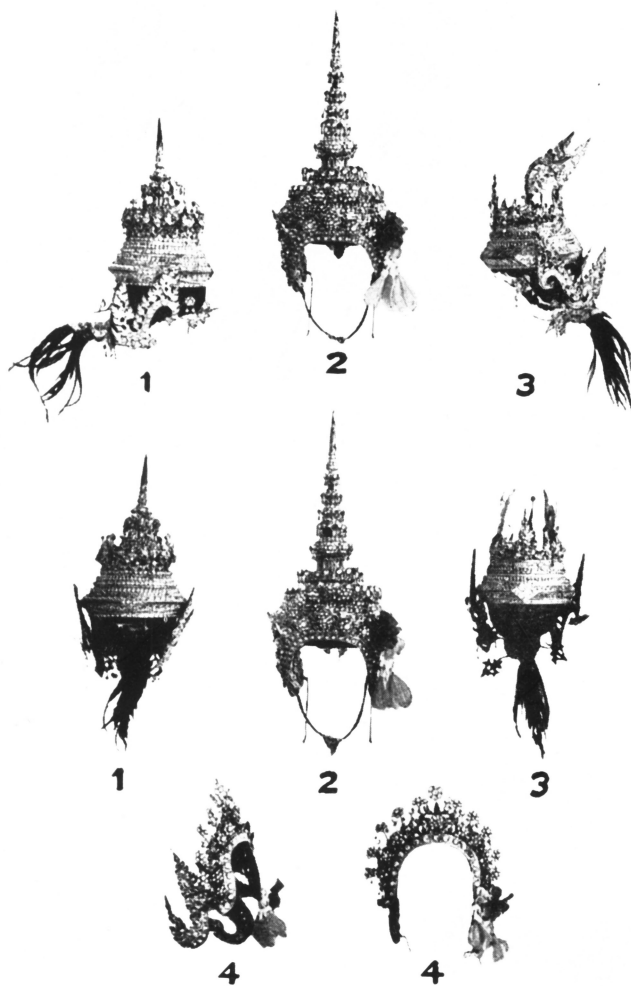

4

1. อสุรผัด 2. หนุมาน 3. นิลพัท
4. หนุมานแปลงฤทธิ (โปรดสังเกตมีหน้าข้างหลังอีก ๓ หน้า)
5. นิลพานร หรือ พิมลพานร (ปากหุบ)

1. ชฎาขอดแหลม 2. เทริดขอดแหลม
3. มงกุฎสตรี 4. บั้นจู้เหรีจ

1. รัดเกล้าขอด 2. มงกุฎสตรี
3. รัดเกล้าปลา 4. กะบังหน้า

หนังสือความรู้ทางนาฏศิลป์ และ คุริยางคศิลป์

มีจำหน่าย:—

๑.	ตู้จิตรระคอนเรื่องต่าง ๆ (บางเรื่องหมด)	เล่มละ	๒๐๐ บาท
๒.	บทระคอนเรื่องอุณรุท	เล่มละ	๒๐๐ บาท
๓.	บทระคอนคอนพระอภัยมณีพบนางตะเวง	เล่มละ	๓๐๐ บาท
๔.	บทระคอนเรื่องสุวรรณหงส์	เล่มละ	๓๐๐ บาท
๕.	บทระคอนเรื่องอิเหนา	เล่มละ	๓๐๐ บาท
๖.	บทโขน—ชุด—หนุมานอาส่า	เล่มละ	๓๐๐ บาท
๗.	บทโขน—ชุด—สัจจายุไฟและปราบบรรตย์กัณฑ์	เล่มละ	๓๐๐ บาท
๘.	บทระคอนคอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก	เล่มละ	๓๐๐ บาท
๙.	เครื่องแต่งตัว โขน ระคอน	เล่มละ	๕.๐๐ บาท
๑๐.	โขนภาคต้น	เล่มละ	๑๐.๐๐ บาท
๑๑.	ตำราไหว้ครู โขน ระคอน	เล่มละ	๑๐.๐๐ บาท
๑๒.	ดีและลักษณะหัวโขน	เล่มละ	๑๕.๐๐ บาท
๑๓.	งานสังคีตศิลป์	เล่มละ	๒๐.๐๐ บาท
๑๔.	สิบสองเรื่องอุปรากร	เล่มละ	๒๐.๐๐ บาท
๑๕.	ดนตรีสำหรับประชาชน (ฉบับรวมเขียนเล่ม)	เล่มละ	๓๐.๐๐ บาท
๑๖.	อธิบายนาฏศิลป์ไทย (มีภาพมาก)	เล่มละ	๔๐.๐๐ บาท
๑๗.	{ ภาพลายเส้นท่ารำแม่บท Pictorial Figures depicting Basic Postures of Thai Dancing	เล่มละ	๕.๐๐ บาท
๑๘.	Siamese Music	เล่มละ	๓๐.๐๐ บาท
๑๙.	The Preliminary Course of Training in Siamese Theatrical Art	เล่มละ	๒๕.๐๐ บาท
๒๐.	Classical Siamese Theatre	เล่มละ	๑๐๐.๐๐ บาท

เชิญเรียกซื้อได้จากเจ้าหน้าที่ ณ โรงระคอนศิลป์ากร